

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Ivan Sagata

Politika NDH prema Međimurju

Diplomski rad

Mentor:

dr. sc. Goran Hutinec

Zagreb, travanj 2014.

SADRŽAJ

1. Uvod
2. Međimurje uoči Drugog svjetskog rata
 - 2.1. Mađarska djelatnost u Međimurju uoči Drugog svjetskog rata
3. Ulazak Nijemaca u Međimurje i uspostava ustaške vlasti
4. Mađarska okupacija Međimurja 16. travnja 1941.
 - 4.1. Postupak Mađara sa stanovništvom Međimurja
 - 4.2. Mađarska civilna vlast u Međimurju i protjerivanje hrvatskih činovnika
 - 4.3. Pregovori NDH i Mađarske oko Međimurja
 - 4.4. Uređenje prijelaza dvovlasnika u Međimurje
5. Mađarsko pripojenje Međimurja 16. prosinca 1941.
6. Svećenstvo Međimurja pod mađarskom okupacijom
7. Ulazak sovjetske i bugarske vojske u Međimurje
8. Zaključak
9. Bibliografija

1. Uvod

Područje Međimurja u Drugom svjetskom ratu, nakon kratkotrajne ustaške vlasti, pripalo je Mađarskoj. Ustaška vlast u Zagrebu nikad nije priznala mađarsku okupaciju Međimurja. O problemu mađarske okupacije Međimurja i odnosu NDH prema Međimurju u dosadašnjoj se historiografiji pisalo malo i većina je tih radova nepovezana u jednu cjelinu. U vrijeme socijalističke Jugoslavije povjesničari su najčešće pisali o partizanskom pokretu u Međimurju. Nakon 1990. počinje se pisati i o problemu Međimurja kroz dokumente NDH. Cilj ovog rada je da obuhvati u jednu cjelinu mađarsku okupaciju Međimurja i odnos NDH prema okupaciji. U ovom radu baviti ću se i pitanjem svećenstva u Međimurju koje je unatoč mađarskoj okupaciji ostalo pod nadležnošću Zagrebačke nadbiskupije. Glavni izvori za diplomski rad su arhivsko gradivo ustaške vlasti; Ministarstvo vanjskih poslova NDH, Velika župa Zagorje, Kotarska oblast Čakovec-Prelog u Varaždinu. Važnu građu iz njemačkih arhiva, a koja se tiče pitanja Međimurja, donosi Bogdan Krizman u svojim knjigama Ante Pavelić i Ustaše i NDH između Hitlera i Mussolinija. Arhivsko gradivo o svećenstvu u Međimurju nalazi se u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu.

2. Međimurje uoči Drugog svjetskog rata

Po završetku Prvog svjetskog rata i raspadom Austro-Ugarske Međimurje je 24. prosinca 1918. oslobođeno od mađarske vlasti te je pripojeno Kraljevstvu SHS¹. Na čelu vojske koja je ušla u Međimurje i oslobodila ga od Mađara bio je Slavko Kvaternik². U pripojenju Međimurja Kraljevstvu SHS posebno se istaknuo Ivan Novak³, rodom iz Macinca, koji je bio na čelu Narodnog vijeća za Međimurje te je postao i građanski povjerenik za Međimurje. Mađarskim potpisivanjem mirovnog ugovora u Trianonu, kraj Pariza, 20. lipnja 1920. Međimurje je definitivno pripalo Kraljevstvu SHS.

Ulaskom u novu državu počinje se uređivati javni život u Međimurju. Godine 1919. u kotareve Čakovec i Prelog dolaze novi činovnici koje je u Međimurje poslala vlada u Beogradu. Međimurje je 1922. uključeno u Mariborsku oblast, a 1929. u Savsku banovinu.⁴ Zbog pritiska seljaka vlada u Beogradu morala je riješiti agrarno pitanje u zemlji. U Međimurju je taj posao organizirao građanski povjerenik za Međimurje Ivan Novak. Svu veleposjedničku zemlju u Međimurju preuzela je država. Zemlja je išla u zakup zainteresiranim seljacima te je ukupno u zakup dano 16 875 katastarskih rali zemlje⁵.

Nakon Velike gospodarske krize krajem 30-ih godina gospodarstvo u Međimurje počinje se oporavljati. Većina Međimuraca bavi se poljoprivredom dok se od industrije najviše razvija tekstilna i prehrambena. Zbog dobre željezničke povezanosti dosta Međimuraca na rad odlazi u Zagreb. Obrazovanje između dva svjetska rata obavljalo se u osnovnim i srednjim školama te u Preparandiji u Čakovcu.

Uspostavom Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939. Međimurje ulazi u njezin sastav. Zbog približavanja rata na području Jugoslavije počinju pripreme za zaštitu stanovništva od ratnih

¹ Kraljestvo Srba, Hrvata i Slovenaca proglašeno je 1. prosinca 1918. u Beogradu ujedinjenjem Države Slovenaca, Hrvata i Srba i Kraljevine Srbije i Crne Gore. Godine 1929. država mijenja ime u Kraljevinu Jugoslaviju.

² Slavko Kvaternik (1878.-1947.) u Prvom svjetskom ratu bio je časnik austro-ugarske vojske. Nakon proglašenja NDH priključuje se njezinoj vojsci. Komunistička vlast ga je 1947. osudila na smrt.

³ Ivan Novak (1884.-1934.) rodom iz Macinca. Posebno se istaknuo u oslobađanju Međimurja 1918. od mađarske vlasti. Postao je građanski povjerenik za Međimurje nakon oslobođenja od Mađara.

⁴ Josip, ČREP, „Međimurje uoči Drugog svjetskog rata“, *Međimurje u Drugom svjetskom ratu*, (gl. ur. Branimir Bunjac), Čakovec 2007., 16 (dalje: J.ČREP, *Međimurje uoči Drugog svjetskog rata*)

⁵ Vladimir, KALŠAN, *Međimurska povijest*, Čakovec 2006., 278.-279.

opasnosti. Općine dobivaju okružnice u kojima se liječnici šalju na tečajeve prve pomoći. U Međimurju je formirana Hrvatska seljačka zaštita kao vojna formacija Hrvatske seljačke stranke, a grad Čakovec je od Banske vlasti svrstan u „A“ kategoriju gradova koji moraju obavljati pripreme od zračnih napada. Pripreme za rat slabo su interesirale seosko stanovništvo koje je ostalo pasivno i neorganizirano⁶.

2.1. Mađarska djelatnost u Međimurju uoči Drugog svjetskog rata

Mađarska se u međuratnom razdoblju nije odrekla svoje revizionističke politike koja se oslanjala na povrat oduzetih područja mirovnim ugovorom u Trianonu 4. lipnja 1920. Područja koja su pripadali Kraljevini Jugoslaviji, a koje je željela vratiti Mađarska bili su Međimurje, Prekmurje, Baranja i Bačka. Temelj te revizionističke politike Mađarska je crpila iz svog Ustava u kojem je bila definirana kao monarhija iako nije imala kralja. Takav oblik vlasti bio joj je potreban za teoriju o „zemljama krune sv. Stjepana“ te je pomoću te teorije dobila politički i društveni oslonac za traženje oduzetih područja. Tom svojom politikom međuratna Mađarska odbacila je princip narodnosti kao uvjet razgraničenja među državama te je prihvatila historijski princip⁷.

Poseban status u mađarskoj revizionističkoj politici imalo je Međimurje. Međimurci za Mađare nisu bili Hrvati. Oni su Međimurce svrstavali u slavensko pleme koje se razvijalo nezavisno od Hrvata te njihov jezik nije hrvatski nego međimurski jezik. Njemačko traženje oduzetih područja nakon Prvog svjetskog rata potaknulo je i Mađare da u drugoj polovici 30-ih godina počinju provoditi jaču propagandu za povratak oduzetih teritorija. U Nagykanizsi je 1936. godine podignut spomenik na kojemu su bila uklesana na mađarskom jeziku imena Čakovca, Preloga i ostalih međimurskih sela. U mnogim mađarskim ustanovama liječnika, odvjetnika, državnih i privatnih službenika nalazile su se parole „Sve natrag“, „Okrnjena mađarska nije država, cijela Mađarska je raj“⁸.

⁶ J. ČREP, *Međimurje uoči Drugog svjetskog rata*, 19.-20.

⁷ Vladimir KALŠAN, „Međimurje 1941. godine“, *Međimurje, časopis za društvena pitanja*, 1981., br. 1., 55. (dalje V. KALŠAN, *Međimurje 1941. godine*)

⁸ V. KALŠAN, *Međimurje 1941. godine*, 56.

Svoju propagandnu djelatnost Mađari su ubrzo preselili i u Međimurje. U Čakovcu je u periodu od 1936. do 1937. osnovano Mađarsko kulturno društvo. Društvo je osnovao Ivan Nagy koji je bio rodom iz Vojvodine i koji je samo zbog osnivanja društva doputovao u Čakovec. U Čakovcu se sastao s međimurskim mađaronima, a najpoznatiji su bili: Oto Pečornik, Šafran Ladislav, Mijo Sočić, Stjepan Berezedi i Josip Doboš. Društvo je pod maskom kulturnog društva trebalo djelovati među stanovništvo u svrhu pripojenja Međimurja Mađarskoj. Nakon osnivanja društva u Međimurju jača i djelatnost mađarske obavještajne službe. Služba je uporišta imala u selima koja su graničila s Mađarskom gdje su se nalazili dvovlasnici koji su obrađivali zemlju u Mađarskoj⁹.

Mađarska kulturna zajednica od svog osnivanja do 1939. djelovala je ilegalno. Godine 1939. ona je legalizirana zbog normalizacije odnosa između Kraljevine Jugoslavije i Mađarske. Svoj glavni oslonac društvo je našlo u mađaronima koji su najčešće bili povezani s Mađarskom još iz vremena Austro-Ugarske, a pripadali su sloju trgovaca, obrtnika i inteligencije. Najviše ih je bilo u Čakovcu i Prelogu. Nakon legalizacije društvo je počelo provoditi agresivnu politiku te je od vlasti zatražilo uvođenje paralelnih mađarskih razreda u čakovečkoj pučkoj školi. To im nije uspjelo zbog malog broja Mađara u Međimurju, ali taj primjer pokazuje koji je glavni cilj tog društva, a to je povrat Međimurja Mađarskoj. Društvo je surađivalo s revizionističkom društvom „Mađarska sveza“ iz Budimpešte koji su vodili međimurci Franjo Csuri, ministarski savjetnik u mirovini, Franjo Majhen, stolarski obrtnik, i Stjepan Zadravec¹⁰, vojni biskup. U Budimpešti je u tom periodu izlazio list „Topol“ čiji vlasnik je bio međimurec Josip Loparić, a list je također propagirao mađarsku revizionističku politiku te je surađivao s Mađarskom kulturnom zajednicom iz Čakovca¹¹. Tjednik „Međimurje“ koji je izlazio u Čakovcu uskoro je preuzeo mađaron i član Mađarske kulturne zajednice Ljudevit Balkany te je mađarska propaganda počela djelovati i kroz novine. Vođa Mađarske kulturne zajednice u Čakovcu je bio Oto Pečornik, dok je u Prelogu mađarone vodio Matija Šebestijan, Josip Kos i Franjo Belić. Oni su izdali tzv. „Helerovu knjigu“ o pripadnosti Međimurja Mađarskoj¹².

⁹ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH, fond br. 1561, 01./16 Bivše građanske stranke na kotaru Prelog i Čakovec, 68., (dalje:HDA-1561, SDS RSUP SRH)

¹⁰ Stjepan Zadravec (1884.-1965.), mađarski vojni biskup. Rođen u Čakovcu, zaređen za franjevca 1907. Postao je mađarskim vojnim biskupom 1928., a nakon raspada Austro-Ugarske u Mađarskoj je provodio revizionističku politiku. Umro je 1965. godine u Mađarskoj.

¹¹ V. KALŠAN, Međimurje 1941. godine, 56.

¹² J. ČREP, *Međimurje uoči Drugog svjetskog rata*, 18.

3. Ulazak Nijemaca u Međimurje i uspostava ustaške vlasti

Nakon velikog pritiska Njemačke Kraljevina Jugoslavija je 25. ožujka 1941. potpisala u bečkom dvorcu Belvedere ugovor o pristupanju Trojnom paktu¹³. Dva dana nakon pristupanja Trojnom paktu u Beogradu je izvršen državni udar protiv vlade Cvetković-Maček. Kralj Petar II. izdao je proglas u kojem je mandat za sastav vlade dao generalu Simoviću.¹⁴

Iako nije imao u planovima razbijanje Jugoslavije, nakon državnog udara u Beogradu, Hitler je odlučio napasti Jugoslaviju. Dao je zadatak Glavnom stožeru vojske da izradi plan napada na Jugoslaviju, koji je kasnije potpisao pod nazivom Plan 25 (Weisung 25)¹⁵. Napad na Jugoslaviju počeo je 6. travnja 1941. bombardiranjem Beograda. Istog dana tri njemačka *Messerschmitta* nadlijetala su Čakovec i mitraljirala kolodvor i vojarnu 8. jugoslavenskog konjičkog puka. U napadu je poginuo jedan dječak, sin vojnog kovača, i dvojica civila. Vojska je nakon napada izašla iz vojarne i krenula prema Buzovcu te dalje prema Varaždinu. Nekoliko vojnika ostalo je u vojarni i Feštetićevom dvorcu u Pribislavcu gdje su spaljivali vojnu opremu. Kod spaljivanja opreme toranj dvorca grofa Feštetića zahvatio je požar. Toga dana oko 17 sati posljednji jugoslavenski vojnici napustili su Međimurje i minirali dravski most kod Kuršanca. Iz Kotoribe jugoslavenski konjički odred povukao se 5. travnja. Slijedeći dan malobrojni vojnici u Kotoribi su eksplozivom razrušili željeznički most na Muri i potopili brod na Muri. Također su polili benzinom i spalili most prema Donjoj Dubravi. Tog dana iz Kotoribe su otišli jugoslavenski žandari i financijski službenici¹⁶.

Slijedeći dan, 7. travnja, prvi njemački vojnici ušli su na teritorij Hrvatske i Međimurja. U Međimurje su u ranim jutarnjim satima preko Mure u Kotoribu iz pravca Letenya ušli vojnici 14. oklopne divizije 46. motoriziranog armijskog korpusa. U župnoj kronici župe Kotoribe navedeno je da je željeznički most preko Mure u Kotoribi popravljalo oko 220 njemačkih vojnika. S druge strane Međimurja, kod Murskog Središća, izviđački odred njemačke 8.

¹³ Trojni pakt je potpisan 27. rujna 1940. u Berlinu, od strane Njemačke, Italije i Japana. Njime je stvoren vojni savez kojim je dogovoreno da će se zemlje potpisnice međusobno štiti i pomagati u slučaju napada SAD-a ili Velike Britanije. Kasnije tokom rata paktu su pristupile zemlje koje su podržavale politiku prvenstveno Njemačke.

¹⁴ Tomislav JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, Zagreb 2000., 214. (dalje: T. JONJIĆ, Hrvatska vanjska politika)

¹⁵ T. JONJIĆ, Hrvatska vanjska politika, 217.

¹⁶ Juraj KOLARIĆ, „Međimurje u župnim kronikama tijekom mađarske okupacije (1941.-1945.)“, *Međimurje u drugom svjetskom ratu*, (gl. ur. Branimir Bunjac), Čakovec 2007., 27., 69. (dalje: J. KOLARIĆ, *Međimurje u župnim kronikama*)

oklopne divizije 46. motoriziranog armijskog korpusa prešao je Muru, zauzeo Mursko Središće i krenuo prema Čakovcu¹⁷. Iz ratnog dnevnika njemačke Druge armije koja je sudjelovala u napadu na Jugoslaviju može se vidjeti da je komanda armije prije napada saznala za rasulo jugoslavenske vojske u Međimurju te je izdala zapovijed 46. motoriziranom armijskom korpusu da može prijeći Muru kod Murskog Središća¹⁸. Dan kasnije 14. divizija je zauzela Kotoribu, a 8. divizija je iz Čakovca krenula prema Varaždinu, ali je morala stati kod Drave jer je jugoslavenska vojska kod povlačenja porušila most.

Sedmog travnja oko 14 sati u Čakovec su stigli prvi njemački vojnici na motorkotačima s montiranim puškomitraljezima, a iza njih su dolazili kamioni su vojskom. Na čakovečkom glavnom trgu priređen je doček njemački vojnicima, a zapovjednik njemačke vojske Weber proglasio je Međimurje njemački okupacijskim područjem na kojem se uspostavlja hrvatska vlast. Nakon njemačkog zapovjednika Teodor Košak je kao načelnik Ustaškog stožera, proglasio uspostavu Nezavisne Države Hrvatske u Čakovcu. Proglas Teodora Košaka glasio je: „Hrvati, Hrvatice! Medjimurci, Medjimurke! Nepokolebivom voljom Hrvatskoga naroda, u ime Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske Dra Ante Pavelića preuzimam ovim časom građansku vlast nad teritorijem Hrvatskog Međimurja, uključivo općinu Štrigovu sa Razkrižjem. Povodom toga pozivan cjelokupno pučanstvo, da se sa svim mojim naredbama i nalogima bez daljnega pokorava, kako bi se uzdržao najveći red i mir. Najmanji rad protiv interesa hrvatskog naroda kaznit će se najstrožom kaznom. Mr. Teodor Košak, ljekarnik, povjerenik za Hrvatsko Međimurje. U Čakovcu, dne 7. travnja 1941. godine“¹⁹ Na poštansku marku s likom kralja Petra Karađorđevića otisnut je natpis NDH Međimurje²⁰.

Odmah nakon odlaska jugoslavenske vojske iz Međimurja međimurske ustaše ušle su u čakovečku vojarnu te je zauzele. Njih je bilo ukupno dvanaest te su kod dolaska Nijemaca u Čakovec organizirali njihov doček i održavali red na skupu. Nosili su uniforme koje su našli u vojarni, a njima se pridružio i kapetan Žagar koji je ostao nakon odlaska jugoslavenske vojske. Malobrojnim čakovečkim ustašama u dočekivanju Nijemaca i kasnijoj uspostavi vlasti u Međimurju pomogla je i Seljačka zaštita čiji je zapovjednik bio Ivan Oreški, a dolaskom Nijemaca pristupa u ustaški pokret. Nakon ulaska Nijemaca u Čakovec i proglašenja NDH u

¹⁷ Nikola ANIĆ, *Njemačka vojska u Hrvatskoj: 1941.-1945.*, Zagreb 2002., 31. (dalje: N. ANIĆ, *Njemačka vojska u Hrvatskoj*)

¹⁸ *Aprilski rat, zbornik dokumenata*, knjiga II., gl. ur. Fabijan Trgo, Beograd 1987., 913. (dalje: *Aprilski rat*, knjiga II)

¹⁹ Milan BLAŽEKVIĆ, „ Poviesna pripadnost Međimurja“, *Hrvatska misao*, sv. 14-15, 46. (dalje: M. BLAŽEKVIĆ, *Poviesna pripadnost*)

²⁰ J. KOLARIĆ., *Međimurje u župnim kronikama*, 28.

Čakovcu je počelo pristupanje u ustaški pokret. Ustaška zakletva se polagala u radničkoj komori u Čakovcu pred Teodorom Košakom²¹.

Ustaški stožer u Čakovcu uz Teodora Košaka činili su Ivan Starčević, ravnatelj bolnice u Čakovcu, Ante Gligo, javni bilježnik, Antun Matasović, profesor Učiteljske škole u Čakovcu, Blaž Tomas, predsjednik Kotarskog suda u Čakovcu i braća Valent i Josip Tuksar iz Gornjeg Kraljevca. U tijeku svoje kratkotrajne vladavine u Međimurju Ustaški stožer izdao je slijedeće propise; proglas o osnivanju NDH, naredbu o održavanju javnog reda i mira te pokoravanje novoj vlasti, izdali su jedan list „Slobodno Međimurje“, u sve industrijske pogone postavili su svoje povjerenike, izdali su proglas o obaveznoj predaji oružja i vojne opreme, bivše jugoslavenske poštanske marke preštampani su natpisom „Država Hrvatska“, u sredini su stavili ustaški grb, a na donjem dijelu marke natpis „Međimurje“, nekoliko ljudi iz Čakovca su uhitili jer nisu htjeli stupiti u njihovu vojsku koju su počeli organizirati, a nekolicina trgovaca je uhićena jer su prodavali materijale za mađarsku zastavu kada se u Čakovcu počelo govoriti da će Mađari okupirati Međimurje²².

4. Mađarska okupacija Međimurja 16. travnja 1941.

Ustaški pokret, koji se u vrijeme diktature kralja Aleksandra nalazio u emigraciji u Italiji, stalno je naglašavao da u buduću državu Hrvatsku spada i Međimurje. Tako je Ante Pavelić 1. travnja 1937. iz Glavnog ustaškog stana u Italiji izdao Odredbu G.U.S. br. 1 u kojemu poziva sve pripadnike ustaškog pokreta na djelatnu ustašku službu i povratak oružju. Samostalna i nezavisna Hrvatska uspostaviti će se od Mure i Drave do Drine, te od Dunava do sinjega Jadranskoga mora²³. Nakon državnog udara u Beogradu, 27. ožujka 1941., u Zagrebu su se 31. ožujka sastali hrvatski narodni zastupnici, predstavnici vlade Banovine Hrvatske i mnogi ugledni Hrvati koji su sročili izjavu u kojoj je pisalo da Hrvati više ne mogu živjeti u Jugoslaviji i da žele miran život s njemačkim narodom protiv kojega su Srbi. U izjavi stoji da hrvatski narod ne želi služiti interesima Engleske te zaključuju da se stvara slobodna i

²¹ Svjedočanstvo Vrbaneć Đure iz Nedelišća pred Zemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, Glavni urudžbeni zapisnik, br. fonda 306., 2611/1945., 183/1945., (dalje: HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45)

²² V. KALŠAN, *Međimurje 1941. godine*, 59., V. KALŠAN, *Međimurska povijest*, 309.-310.

²³ Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1983., 370.-371., (dalje: B. KRIZMAN, Ante Pavelić i ustaše)

nezavisna Hrvatska koja bi uključivala Međimurje, Slavoniju, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu i hrvatski dio Vojvodine²⁴. Izjavu su potpisali Mladen Lorković i Slavko Kvaternik koji su bili pripadnici ustaškog pokreta. Izjava je bila predana Edmundu Veessenmayeru koji je bio pouzdanik njemačkog ministra vanjski poslova Joachima von Ribbentropa te je pratio razvoj političke situacije u Zagrebu prije njemačkog napada na Jugoslaviju. Ustaše koje su se nalazile u Italiji prije njemačkog napada na Jugoslaviju pripremale su se za ulazak u Hrvatsku i stvaranje nezavisne države. Ante Pavelić je početkom travnja izdao nekoliko odredbi u kojima je pozivao ustaše i sve Hrvate u domovini i inozemstvu da je došao čas kada će se uspostaviti slobodna i neovisna država od Mure i Drave do Drine, od Dunava do Jadranskoga mora²⁵. Njemačkim napadom na Jugoslaviju stvorili su se povoljni uvjeti za proglašenje nezavisne države Hrvatske. Dana 10. travnja Slavko Kvaternik proglasio je Nezavisnu Državu Hrvatsku. Ante Pavelić je zajedno sa dvjestotinjak ustaša krenuo 12. travnja iz Italije u Hrvatsku preko Trsta, a u Zagreb je stigao 15. travnja.

Kao nagradu za sudjelovanje u razbijanju Jugoslavije Hitler je Mađarskoj ponudio da ostvari svoje revizionističke planove. Hitler je nakon odluke da napadne Jugoslaviju, 27. ožujka pozvao k sebi mađarskog i bugarskog poslanika u Njemačkoj; Dome Sztojaya i Pervana Draganova. Saopćio im je odluku o napadu na Jugoslaviju te je pozvao njihove države da se pridruže Njemačkoj u napadu, a kao kompezanciju će dobiti teritorije koje potražuju od Jugoslavije. Mađarskom poslaniku Hitler je rekao da će priznati sve teritorijalne zahtjeve koje odredi namjesnik Horthy²⁶. Slijedećeg dana mađarski poslanik Sztójay uručio je Hitleru Horthyjev odgovor u kojem mu izražava punu lojalnost Mađarske uz politiku Njemačke. Teritorijalni zahtjevi Mađarske ostaju i dalje isti, a Horthy podupire Hitlerov prijedlog da Vrhovna komanda njemačkih oružanih snaga stupi u kontakt s mađarskom vojskom²⁷. U razgovoru s Hitlerom mađarski poslanik opet je odbio Hitlerovu ponudu za ispunjenje mađarskih teritorijalnih zahtjeva te je istaknuo da Mađari jedino žele izlaz na Jadransko more. Mađarska je vojska pristala sudjelovati u napadu na Jugoslaviju 30. ožujka na sastanku njemačkog i mađarskog glavnog stožera u Budimpešti²⁸. Dana 6. travnja, kada je počeo napad na Jugoslaviju, Hitler je izdao Opće smjernice za kasniju organizaciju uprave u

²⁴ B. KRIZMAN, Ante Pavelić i ustaše, 363.

²⁵ Tomislav JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, Zagreb 2000., 292.-294. (dalje: T. JONJIĆ, Hrvatska vanjska politika)

²⁶ T. JONJIĆ, Hrvatska vanjska politika, 215.

²⁷ *Dokumenti o suradnji Hitler-Staljin*, Zagreb 1952., prevoditelj Beško Turković, 250.-251.

²⁸ T. JONJIĆ, Hrvatska vanjska politika, 537.

jugoslavenskom prostoru u kojima piše da će dio jugoslavenskog prostora koji graniči s nekad mađarskim dijelom (do Drave) pripasti Mađarskoj²⁹. Prva država koja je priznala NDH bila je Mađarska. Regent Horthy na dan proglašenja NDH izdao je proglas u kojemu naglašava da je postankom nezavisne i samostalne države Hrvatske, Jugoslavija prestala postojati i raspala se na svoje sastavne dijelove. Mađarska je dužnost, s obzirom na novonastalu situaciju, da vrati dijelove koji su joj oduzeti 1918. godine³⁰.

Mađarska je vlada na sjednici 13. travnja donijela odluku o okupaciji Međimurja i Prekmurja zbog povijesnog prava na ova područja. Okupacijom Međimurja nije donijeta definitivna odluka nego će uskoro započeti pregovori s hrvatskom vladom o prolaznom putu iz Gyekenesza preko Zagreba do Rijeke i korištenju slobodne luke na Jadranu. Ministri su se složili da okupaciju treba tretirati velikom taktičnošću, a da se mađarski tisak time ne mora baviti. Na istoj sjednici ministar unutrašnjih poslova podsjetio je na Hitlerovu ponudu mađarskom ministru obrane Karolyi Barthai 4. travnja koja je glasila da Mađari mogu uzeti koliko hoće³¹.

Mađarski premijer László Bárdossy na sjednici vlade odgovorio je na molbu Slavka Kvaternika koji je tražio da Mađari ne okupiraju Međimurje. Mađarska je prema riječima Bárdossya dužna okupirati Međimurje i područje sjeverno od Međimurja jer ju na to obavezuje historijsko pravo. Bárdossy je na sjednici naglasio da pitanje Međimurja treba izbjeći kao povod za sukob s NDH te treba naći rješenje koje će podjednako odgovarati interesima obje države³². Slijedeći dan mađarski generalni konzul u Zagrebu Laszlo Bartok otišao je u Karlovac na sastanak s Pavelićem u kojemu mu je naglasio da je ulazak mađarske vojske u Međimurje privremenog karaktera i da Mađarska ne svojata Međimurje³³. Mađarska vlada dobila je 13. travnja suglasnost od njemačkog Wermachta za okupaciju Međimurja i područja istočno od Maribora. Hitler se složio s mađarskim zahtjevom, a okupacija će se izvršiti čim to dopuste pozadinske veze njemačke 2. armije³⁴. Izaslanstvo kraljevske mađarske vojske sastalo se 15. travnja s komandom Druge njemačke armije te je zaključilo sporazumom kojim je mađarska vojska dobila potvrdu da može odmah ući u oblast između Mure i Drave, a

²⁹ B. KRIZMAN, Ante Pavelić i ustaše, 377.

³⁰ B. KRIZMAN, Ante Pavelić i ustaše, 431.

³¹ *Aprilski rat*, knjiga II, dok. 281.

³² *Aprilski rat*, knjiga II, dokument 239.

³³ Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941.-1945.*, Zagreb 1977., 93. (dalje: F. JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska*)

³⁴ *Aprilski rat*, knjiga II, dokument 240.

da će se njemačke trupe koje se nalaze na tom području povući na teritorij Reicha. Njemačkim trupama kasnije će biti dozvoljen prolaz kroz ovu oblast³⁵.

Nakon uspostave ustaške vlasti u Međimurju čakovečki mađaroni su u prvim danima surađivali sa ustašama, ali su potajno odlazili u njemačku komandu gdje su uz pomoć čakovečkog mađarona Mije Sočića dobili dozvolu da njihova delegacija ode u Mađarsku. Delegaciju su predvodili Ignac Antonović i Ladislav Salaj te je ona došla do Letinskog mosta na Muri gdje se sreća sa komandom mađarske vojske i pregovarala o okupaciji Međimurja. Drugu delegaciju predvodili su Gustav Antonović i Ladislav Šafran te su i oni posjetili Letenye. Treću delegaciju koja je otišla u Budimpeštu mađarskom premijeru Bardossy predvodili su Matija Šebestijan, Franjo Belić i Josip Kos³⁶.

Prvi mađarski vojnici ušli su u Međimurje 11. travnja u Kotoribi, ali su nastavili svoj put prema Prelogu i Čakovcu. Nakon što je 15. travnja sklopljen sporazum između mađarske vojske i njemačke 2. armije mađarska vojska u Međimurje je ušla 16. travnja kada je prešla Muru kod Hodošana. Već oko 9 sati jedna mađarska postrojba na biciklima je prošla kraj Preparandije u Čakovcu. Bila je to prethodnica glavnine vojske koja je u Čakovec ušla oko 11 sati na čelu sa pukovnikom Zsigmondom Timarom koji je jahao na bijelome konju. Za njim su išli vojnici sa zastavama, a pratila ih je mađarska limena glazba. Župni kroničar u Donjem Vidovcu piše da su ljudi Nijemce dočekivali na ulici, a dolaskom Mađara bježe u kuće.³⁷ Mladen Kos iz Draškovca mađarsku vojsku koja je ušla u Međimurje doživio je kao vojsku izmučenih pješaka sa zaprežnim kolima koja je sličila bivšoj jugoslavenskoj vojsci. O mehanizaciji kakvu je imala njemačka vojska Mađari su mogli samo sanjati³⁸.

Svečani doček Mađara organiziran je pred vatrogasnim domom. Govorili su Ignac Antonović i Paula Vavrah te su izrazili zadovoljstvo što je Međimurje nakon 23 godine oslobođeno. Dolaskom Mađara mađaroni su izvjesili zastave na svoje kuće; Ivan Škvorc u Čakovcu³⁹, Josip Žarković u Nedelišću⁴⁰, Andrija Rajf u Murskom Središću⁴¹, Jalušić Josip u Kuršancu⁴². Na gradskoj vijećnici u Čakovcu nalazile su se hrvatska i njemačka zastava, ali nakon dolaska

³⁵ Aprilski rat, knjiga II., 954.

³⁶ Juraj LAJTMAN, *Prilog historiji radničkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe u Međimurju od 1919.-1959. godine*, Čakovec 1959., 60.-61. (dalje: J.LAJTMAN, *Prilog historiji*)

³⁷ J. ČREP, *Međimurje u Drugom svjetskom ratu*, 29., 53.

³⁸ Mladen KOS, „Sjećanje na godinu 1941. u Međimurju“, *Hrvatski kajkavski kolendar*, Čakovec 1994., 151.

³⁹ HDA-1561, SDS RSUP SRH, 01./16 Bivše građanske stranke na kotaru Prelog i Čakovec

⁴⁰ HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 9/1945.

⁴¹ Državni arhiv za Međimurje, fond 890- Kotarska oblast Čakovec i Prelog u Varaždinu (dalje: DAM-890 KOČPV), spisi dokumenata iz Čakovca, nepotpisana kronologija događaja

⁴² HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 4/1945.

Mađara one su skinute te je stavljena mađarska zastava. Sam ulazak Mađara u čakovečku vojarnu u kojoj su se nalazile ustaše razlikuje se kroz dva izvora. Kroz svjedočenje Ivana Škvorca pred Službom državne sigurnosti on je ušao zajedno s Mađarima u vojarnu te je ustašama naređeno da napuste Međimurje ili prijeđu u mađarski vojsku⁴³. Izvori iz beogradskog Vojnog arhiva u kojemu se nalazi gradivo NDH, a koje je meni bilo nedostupno, govore da je Teodor Košak dao dozvolu Mađarima da uđu u vojarnu jer ih je smatrao savezničkom vojskom. Ali nakon ulaska u vojarnu mađarski vojnici su rastjerali stražu i ustaše koji su se morali povući iz vojarne. Zarobljeni ustaše morali su predati oružje Mađarima i poskidati ustaške oznake s kapa. Bili su premlaćivani od mađarske vojske i od mađarona koji su bili zajedno s mađarskom vojskom⁴⁴.

4.1. Postupak Mađara sa stanovništvom Međimurje

Odmah nakon dolaska u Međimurje Mađari počinju sa zlostavljanjem stanovništva koje je podržavalo ustašku vlast. Dan nakon okupacije Međimurja, 17. travnja Mađari su razoružali vojsku, policiju i oružništvo⁴⁵. Pokušaj preuzimanja vojske nije im uspio. Počelo je i zlostavljanje stanovnika Čakovca. Uslijedile su premetačine po gradskim i privatnim stanovima koje je provodila mađarska vojska. Skidale su se hrvatske zastave s općinskih zgrada i privatnih stanova uz pomoć vojske. Josip Bičak ušao je u građansku školu u Čakovcu te je skinuo hrvatsku zastavu⁴⁶. Premetačine mađarske vojske nije bio pošteđen ni franjevački samostan u Čakovcu. Mađarski vojnici 18. su travnja oko 6 sati navečer ušli u samostan te su tražili oružje u samostanu. Vojnike su predvodili trojica civila među kojima se isticao Bela Majerščak⁴⁷. Vojska oružje u samostanu nije pronašla, ali je opljačkala cijeli samostan. Jedan vojnik prijetio je franjevcu Vladimiru Vinceku zbog čega nije naučio mađarski jezik te mu je

⁴³ HDA-1561, SDS RSUP SRH, 01./16 Bivše građanske stranke na kotaru Prelog i Čakovec

⁴⁴ Slobodan MILOŠEVIĆ, *Izbjeglice i preseljenici na teritoriji Okupirane Jugoslavije 1941.-1945. godine*, Beograd 1981., 58-59, (dalje: S.MILOŠEVIĆ, *Izbjeglice i preseljenici*)

⁴⁵ DAM-890, KOČPV, spisi dokumenata iz Čakovca, nepotpisana kronologija događaja

⁴⁶ DAM-890, KOČPV, spisi dokumenata iz Čakovca, nepotpisana kronologija događaja

⁴⁷ Majerščak Bela bio je načelnik državne policije u Čakovcu nakon dolaska Mađara. Njegov zadatak je bio da vrši kontrolu nad svim državnim uredima da se ne bi pojavila sabotaža te je o tome izvještavao Ota Pečornika, HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 82/1945.

rekao da je Međimurje mađarska zemlja. U samostanu je vojska skinula hrvatsku zastavu i stavila mađarsku. Franjevac Vladimir Vincek svoj izvještaj završava riječima da su Hrvati bili oduševljeni dolaskom Nijemaca koji su došli kao kulturni narod dok su Mađari došli kao nekulturni⁴⁸.

Na ulicama Čakovca Mađari su počeli napadati ljude koji su imali veze sa ustašama. Mirka Huzjana napali su Mađari i poderali mu kaput, a od napadača su ga spasila dvojica njemačkih vojnika koji su prolazi gradom. Josipa Vrbanca uhitili su Mađari te je dva dana proveo u zatvoru gdje su ga vojnici tukli i tražili da prizna vezu s Teodorom Košakom i ustašama. Homan Mijo je 30. travnja bio napadnut od tri osobe na povratku iz Čakovca, prijetili su i njegovom sinu Dragutinu koji je radio kao gradski namještenik u Čakovcu te su mu psovali majku hrvatsku⁴⁹.

Potaknut dolaskom Mađara Teodor Košak napustio je u noći 18. travnja Čakovec. Slijedećeg dana mađaroni su zabranili ulazak ustaškim dužnoscima u općinsko poglavarstvo, a major vitez Odon Farkaš objavio je da Košakovim odlaskom prestaje funkcija ustaškog povjerenika za Međimurje i da ne priznaje ni jednog njegovog zamjenika. Slijedeći dan pred općinom je svirala mađarska vojna glazba i održana je sveta misa. Pukovnik Timar Zsigmund došao je 21. travnja u kotarsko poglavarstvo te je izjavio da preuzima kao vojno lice svu civilnu upravu na temelju mađarskih zakona te je zatražio prisegu hrvatskih činovnika mađarskoj državi u roku od dva dana. Slijedilo je i mađarskoj preuzimanje pošte te su bile prekinute sve telefonske i brzojavne veze sa Zagrebom⁵⁰. Službeni stav mađarske vlade nije bio u skladu s postupkom pukovnika Timara. Pukovnik je 23. travnja objavio da se uredi koje su preuzeli mađarski činovnici moraju vratiti hrvatskim činovnicima jer mađarska vlada želi prijateljske odnose s hrvatskom vladom. Hrvatskim vlastima vraćeni su porezni uredi i financijska kontrola, dok pošta nije vraćena⁵¹. U pošte je mađarska vojska postavila svoje ljude. Oni su područje preko Drave smatrali inozemstvom te su tražili da se sve pošiljke koje se šalju u Hrvatsku ili dolaze iz Hrvatske označavaju kao da su iz inozemstva te traže i plaćanje poštarine koja iznosi 4 dinara. Hrvatski uredi u Međimurju ne primaju službenu poštu. Zbog takve situacije Ministarstvo unutarnjih poslova NDH odredilo je da se pošta za hrvatske vlasti

⁴⁸ DAM-890, KOČPV, spisi dokumenata iz Čakovca

⁴⁹ DAM-890, KOČPV, Spisi dokumenata iz Čakovca, 6/1941.

⁵⁰ DAM-890, KOČPV, Spisi dokumenata iz Čakovca, nepotpisana kronologija događaja

⁵¹ DAM-890, KOČPV, Spisi dokumenata iz Čakovca, nepotpisana kronologija događaja

u Međimurju šalje Velikoj župi Zagorje u Varaždinu⁵². Mađarske vlasti su nastavile odbijati službenu poštu iz Varaždina. U pregovorima je dogovoreno da će Mađari primiti službenu poštu i sudske dostave tako da im se pošta pred pograničnoj straži koje će ih preuzeti i potvrditi te predati kotarskoj oblasti u Čakovcu. Kotarska oblast će poštu pregledati i predati. Kotarskog predstojnika u Čakovcu Vidu Ferencza zasmetale su razne molbe hrvatskih vlasti koje su mu dolazile poštom te je izjavio da je on činovnik mađarske, a ne hrvatske vlade i da ga tako trebaju u službenoj formi oslovljavati⁵³.

Zbog odlaska ustaški vlasti iz Međimurja stanovništvo je ostalo nezaštićeno od nasilja mađarske vojske i mađarona. Stanovništvo je počelo sa potpisivanjem molbi koje su upućivane ustaškoj vladi u Zagreb. U njima se molilo ustašku vlast da se kod njemačke vojske zauzme za priključenje Međimurja NDH. U beogradskom Vojnom arhivu nalazi se oko 20 molbi općinskih uprava koje su pisane tijekom mjeseca travnja. U kotaru Prelog bilo je deset molbi, a među njima se ističu molbe općine Kotoriba, Donji Kraljevec, Donja Dubrava, Draškovec, Dekanovec, Goričan, Sv. Juraj u Trnju, Sv. Marija, Donji Vidovec. U molbi općine Donji Kraljevec piše da je Međimurje 100 % hrvatsko i ne zna mađarski jezik te ako bi ostalo pod Mađarskom da bi se Međimurci smatrali robljem. Cijela općina Donji Kraljevec očekuje od vlade Slobodne Hrvatske da učini sve da Međimurje bude dio hrvatske države, kako je pisalo na plakatima koji su došli s njemačkom vojskom u općinu Donji Kraljevec. Na njima je pisalo da se proglašuje Slobodna država Hrvatska, a Međimurje kao sastavni dio države Hrvatske je sretno zbog oslobođenja od tuđinske tiranije⁵⁴. Ova molba općine Donji Kraljevec služi kao ogledni primjer svih ostalih molbi na području kotara Prelog. I općine s područja kotara Čakovec slale su molbe ustaškoj vlasti. Općina Mursko Središće poslala je 26. travnja molbu u kojoj piše da općina ima oko 5000 Hrvata, rimokatoličke vjere, te mole vladu i poglavnika Antu Pavelića da se zauzme za Međimurje i da ga oslobodi od mađarske vojske i priključi matici Hrvatskoj. Svim molbama je zajedničko da traže priključenje Međimurja Mađarskoj. Molbe su išle i prema samom Hitleru što se može vidjeti iz jednog pisma koje je upućeno Hitleru, a u kojemu piše da su se stanovnici Međimurja prvi suprostavili jugoslavenskim vlastima nakon ulaska njemačke vojske. U pismu se traži priključenje Međimurja NDH, a ako to nije moguće onda neka se priključi Njemačkoj. Međimurksi seljaci ogorčeni postupkom mađarskih vlasti u Međimurju obratili su se 2.

⁵² Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 1008/1941, kutija 32., (dalje: HDA-255, Velika župa Zagorje), DAM-890, KOČPV, 793/1941. kut. 4, S. MILOŠEVIĆ, Izbjeglice i preseljenici, 63.

⁵³ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 303/1941., kut. 11

⁵⁴ S. MILOŠEVIĆ, Izbjeglice i preseljenici, 61.

svibnja 1941. njemačkoj komandi u Mariboru da ih zaštiti od mađarskog nasilja. Tražili su od komande da se založi za priključenje Međimurja NDH, a ako to nije moguće seljaci su tražili uspostavu njemačkog protektorata u Međimurju⁵⁵.

Skidanje hrvatskih zastava i stavljanje mađarskih jako je pogodilo stanovništvo Međimurja. Oni su čekali prvu priliku da se osvete mađarskim okupatorima. Dana 30. travnja na dan Zrinskih i Frankopana, koji je ujedno bio i državni praznik u Kraljevini Jugoslaviji, stanovnici Međimurja su spontano skinuli mađarske zastave, bacili ih u blato, a izvjesili hrvatske zastave. Mađari su ostali iznenađeni reakcijom Međimuraca. Odgovorili su uhićenjem viđenijih osoba, premlaćivanjem i interniranjem u Szombathely. Dana 2. i 3. svibnja u čakovečkom starom gradu Zrinskih bilo je uhićeno oko 100 osoba iz cijelog Međimurja te su kasnije odvedeni u Szombathely zbog skidanja zastava⁵⁶.

Krajem travnja i početkom svibnja počinje novi val terora Mađara nad stanovništvom Međimurja. Većinu terora provodila je teroristička organizacija Štuka koja je osnovana u Čakovcu. Organizacija je brojala oko 30 članova, a njome je rukovodio Oto Pečornik. Prije svake akcije sastajali su se kod suda gdje su se zaklinjali da će akciju izvršiti do kraja. Vrhunac njihove djelatnost bilo je rušenje nadgrobnog spomenika dr. Ivanu Novaku na čakovečkom groblju. U akciji rušenja spomenika sudjelovali su Jambrović Ivan iz G. Pustakovca i Majerščak Bela⁵⁷. Skidanje tabli na hrvatskom jeziku i njihova zamjena mađarskim tablama također je bio zadatak organizacije Štuka. Josipu Jaramu polupana je tabla na njegovoj gostionici u noći s 3. na 4. svibnja⁵⁸. Zvonimiru Damaški, liječniku iz Čakovcu, 28. travnja u kuću su došle osobe koje su se predstavile kao predstavnici mađarskog kulturnog društva te su tražili od njega da skinu hrvatsku tablu i stavi tablu s mađarskim imenom. Dva dana kasnije, 30. travnja tabla je bila skinuta s kuće i potrgana⁵⁹. Milki Petelki skinuli su s njezine trgovine mještovitom robom u noći s 1. na 2. svibnja tablu pisanu hrvatskim jezikom⁶⁰. Ivanu Kraljeku iz Čakovca vlasniku knjižare i papirnice u Čakovcu skinut je natpis na hrvatskom jeziku, pucano je na njegovu zgradu i zaplijenjene su mu sve hrvatske zastave⁶¹ Mađarski vojnici koji su bili na straži u selu Totovec, napadali su obitelj Bare Šucek te su htjeli silovati djevojčicu

⁵⁵ S. MILOŠEVIĆ, Izbjeglice i preseljenici, 62., 59.

⁵⁶ Mladen KOS, „Sjećanje na godinu 1941. u Međimurju“, *Hrvatski kajkavski kolendar*, Čakovec 1994., 152.-153.

⁵⁷ HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 23/1945.

⁵⁸ DAM-890, KOČPV, Spisi dokumenata iz Čakovca, dokument bez broja

⁵⁹ DAM-890, KOČPV, Spisi dokumenata iz Čakovca, 5/1941.

⁶⁰ DAM-890, KOČPV, Spisi dokumenata iz Čakovca, 43/1941.

⁶¹ HDA-255, Velika župa Zagorje, Veliki župan Prs., 290/1941., kut. 1

Mariju Horvat staru 9 godina⁶². Mađari počinju i provoditi propagandu po međimurskim selima. U Peklenici je u krčmu Sjepana Zadravca došao mađarski agent koji se predstavio kao Doktor, a zastupao je mađarski list Magyarorszag. On je tražio od vlasnika krčme da se pretplati na list, a nakon što je on to odbio agent je rekao da se svi moraju pretplatiti na list, a posebno krčmari i trgovci te da oni koji to neće učiniti da će dobiti izgon u Erdelj. Agent je još rekao da su Međimurci bili pod Mađarima 1000 godina i da će to još biti 50 000 godina⁶³. Mađarske vlasti 28. travnja dobile su slike regenta Hortya koje su razdijelile po svim općinama. Kotarski predstojnik Vicko Ostojić odbio je staviti slike regenta Horthyja te ih je vratio s objašnjenjem da se ne mogu staviti slike stranog predsjednika⁶⁴.

Mađarske vojne vlasti u Međimurju su putem plakata izdavale naredbe da svi stanovnici koji su doselili u Međimurje ili su rođeni nakon 1918. imaju rok od 5 dana da se isele iz Međimurja. Za sve nezadovoljne mađarskom vlasti javno se govorilo da imaju rok od 9 dana da se isele iz Međimurja. Protjerivanje hrvatskog stanovništva vršilo se i preko raznih proglašenja. Proglas izvršnog odbora potlačene mađarske omladine u Međimurju govori o prijeratnoj vlasti u Međimurju koja je tlačila i pljačkala narod i učila ga da mrzi narod u kojemu je živio 1000 godina. Toj zločinačkoj vlasti došao je kraj nakon mađarskog oslobođenja Međimurja. Proglas završava prijetnjom da se svi koji ne žele živjeti u Međimurju pod mađarskom državom pakuju u najkraćem vremenu jer će ih u protivnome stići kazna naroda⁶⁵. Cilj tih letaka i proglašenja bilo je zastrašivanje hrvatskog stanovništva Međimurja i upozorenje da se isele iz Međimurja. Pojedini predstavnici mađarskih vlasti iz većine pošta u Međimurju slali su telegrame regentu Horthyju u kojima ga traže od svih sela u Međimurju da se Međimurje pripoji Mađarskoj⁶⁶.

Uz teror koji su provodili u Međimurju mađaroni su poduzimali sve da se međunarodnu javnost u vjeri da je Međimurje Mađarska i da stanovništvo želi priključenje Mađarskoj. U Budimpeštu je nakon 16. travnja putovalo više delegacija koji su željele požuriti uvođenje civilne uprave u Međimurje. Delegacija koju je predvodio Ignac Antolović primljena je kod predsjednika mađarske vlade Bardossya i šefa mađarskog generalštaba. Predsjednik vladee Bardossy uvjeravao je delegaciju da vlada planira pitanje Međimurja riješiti u mađarsku korist. Predložio je delegaciji da počinje skupljati potpise među stanovništvom Međimurja

⁶²DAM-890, KOČPV, Spisi dokumenata iz Čakovca, 7/1941.

⁶³DAM-890, KOČPV, Spisi dokumenata iz Čakovca, 1/1941.

⁶⁴HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 337/1941., kutija 31.

⁶⁵S.MILOŠEVIĆ, Izbjeglice i preseljenici, 63.

⁶⁶S.MILOŠEVIĆ, Izbjeglice i preseljenici, 60.

kojima bi oni tražili priključenje Mađarskoj. Skupljenim potpisa Mađarska bi lakše pred međunarodnom javnosti mogla opravdati priključenje Međimurja.

Nakon što se delegacija vratila iz Budimpešti u Čakovcu je počela organizirati sakupljanje potpisa za pridruživanje Međimurja Mađarskoj. Pomoć u sakupljanju pružili su im seljaci koji su simpatizirali mađarsku vlast. Ivan Škvorc iz Čakovca skupio je oko 300-400 potpisa u Šrigovi⁶⁷. Sakupljanje potpisa nije im išlo lako pa su se poslužili raznim trikovima. Stanovništvo se govorilo da se radi o molbi kojom se traži izdvajanje Međimurja iz Zagrebačke nadbiskupije i priključenje Sombateheljskoj nadbiskupiji. Kad im to nije uspjelo seljaci su davali prazne papire na potpis te su im govorili da se radi o molbi za dodjelu brašna, kruha, soli i pretoleja. Kad im i to nije uspjelo falsificirali su nekoliko tisuća potpisa seljaka. Kod prikupljanja potpisa popisivači su upotrebljavali i fizičku silu. Bela Majerščak je s jednom osobom došao u općinsku upravu u Podturnu i od bilježnika Bogovića tražio službeni pečat. Kada mu je službenik odbio dati pečat oni su ga fizički napali i oduzeli mu pečat⁶⁸. Jedan od više tekstova koji su Mađari davali seljacima na potpis zapisao je kotarski predstojnik u Čakovcu Vicko Ostojić. Tekst je pisan prvo mađarskim jezikom, a ispod hrvatskim na kajkavskom narječju, a glasio je ovako: „ Mi doli potpisani stanovnici Međimurja obdržali smo na doli napisani den po svoji slobodni voli narodno glasovanje. Izričemo, da mi pripadamo samo k Magjarskoj i Zalavarmegiji. V takšnem orsagu, šteroga lada prava gospodarska bogčija i od šteroga orsaga nam pošilajo puntovničke cedule kaj se moramo od njih bojati za našu decu i imetek, ne čemo v nikšu formu pripadati. Od denešnjega dneva nečemo meti nikše veze z horvatskom upravom, štera se je odprto postavila kak priatel Englezov i Rusov. 1941. Juniuša 26.“⁶⁹. Kako bi dokazali oduševljenje stanovništva u Međimurju zbog uspostave mađarske vlasti, Mađari su 15. svibnja organizirali u Čakovcu povorku s glazbom koja je slavila ulazak hrvatske vojske u Čakovec, a u nju su pozvani radnici iz čakovečkih tvornica. U povorci su se nalazili mađarski agenti koji su klicali za pripajanje Međimurja Mađarskoj. Kada su radnici shvatili da su prevareni vratili su se na posao⁷⁰.

⁶⁷ HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 30/1945.

⁶⁸ J. LAJTMAN, Prilog historiji, 63.-64.

⁶⁹ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 1008/1941., kutija 32.

⁷⁰ Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941.-1945. (dalje: Građa za povijest), Zagreb 1981., knjiga I, dokument 23.

4.2. Mađarska civilna vlast u Međimurju i protjerivanje hrvatskih činovnika

Pošto su propali pregovori između NDH i Mađarske, 9. srpnja 1941. mađarski vojni zapovjednik Međimurja pukovnik Timar Zsigmond proglasio je Međimurje mađarskim okupacijskim područjem. Proglas je objavljen na plakatima na kojima je pisalo na mađarskom i hrvatskom jeziku s međimurskim narječjem: „Po naredbi magjarskog kraljevskog honvedskog zapovjedništva stupilo je v život soldačko ravnanje po celoj meri i to od denes v noći od 0 vure vu kotaru Csaktornya i Perlak. S tim se je Megjimurje konačno i za navek vrnulo majki zemli Magyarskoj. Prosi se stanovništvo kotara da si odgovarajuč v ovomu radosnom dnevnu okinči svoje hiže zastavama majke Magjarske. Upozoravam opčinstvo kotara kaj se zvlada i da se pristojno ponaša jer bum sakoga nereda najoštreše sprečil. Csaktornya 9. juniuša 1941., Timar Zsigmond m.k. pukovnik“⁷¹.

Poslije proglasa pukovnika Timara mađarski vojni organi zatvorili su sve javne urede. Pukovnik Timar hrvatskim je službenicima ponovio da uvođenje vojne uprave konačno rješava pitanje pripadnosti Međimurja. Ono se sada vratilo u tisućgodišnju mađarsku zajednicu. Unatoč proglasu činovništvo je ostalo u Međimurje, dolazilo je na posao, ali nije moglo rješavati nikakve probleme u svojim općinama⁷².

Uz zlostavljanje stanovništva Mađari počinju provoditi teror i nad hrvatskim činovnicima. Ivan Ljubek, bilježničko-blagajnički vježbenik u općini Vratišinec uhićen je 15. svibnja te je odveden u Szombathely. Tamo je na Vojnom sudu odgovarao na optužbe da je uskratio mađarskim žandarima statističke podatke te da se izražavao protiv mađarske vlasti. U zatvoru je proveo 22 dana, a iz njega je otpušten 5. lipnja⁷³. Do kraja lipnja Mađari su preuzeli općinske uprave u Nedelišću, Sv. Jurju na Bregu i Gornjem Mihaljvcu, dok su u ostalim općinama postavili svoje povjerenike⁷⁴.

Krajem mjeseca srpnja počinje organizirani progon hrvatskih činovnika iz Međimurja. Gradsko poglavarstvo u Čakovcu otkazalo je stanove svim hrvatskim činovnicima koji su stanovali u gradskim kućama. Dobili su rok od 8 i 30 dana da se iseše, ali im je 22. srpnja rok

⁷¹ V.KALŠAN, Međimurska povijest, 314.-315.

⁷² V.KALŠAN, Međimurska povijest, 315.

⁷³ HDA-255, Velika župa Zagorje, Veliki župan Prs., 243/1941., kut. 1

⁷⁴ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 1008/1941., kuti. 32

skraćen na 3 dana pod prijetnjom deložacije. Hrvatskim željezničarima koji stanuju u državnim zgradama stan je otkazan 29. srpnja. Otkazani su stanovi učiteljima u Štrigovi, Sv. Jurju na Bregu, općinski bilježnik iz Strahoninca deložiran je iz stana, a općinskom bilježniku iz Macinca rečeno je da ako se ne odseli do kraja mjeseca da će biti prebačen preko Drave. Stanarima Hrvatima koji stanuju u kućama koje su vlasništvo Hrvata, a neće se iseliti, dolazile su mađarske vlasti i oduzimale im stanove. Čakovečki kotarski predstojnik Vicko Ostojić molio je župana Velike župe Zagorje Stjepana Uroića da se hrvatsko činovništvo hitno povuče iz Međimurja i da mu se omogući zamjena dinarskih novčanica. Predstojnik moli župana Uroića da stupi u kontakt s kotarskim vojnim zapovjedništvom u Čakovcu radi nesmetanog prijenosa pokućstva i selidbe činovnika. Vicko Ostojić predlaže da se u Varaždinu osnuje kotarska vlast za Čakovec i Prelog koja bi obavljala sve poslove za Međimurje⁷⁵.

Za najupornije činovnike koji su odbijali otići iz Međimurje Mađari su pripremili novu akciju. U Čakovec je na poziv Vojne uprave došao Lorand Zurubaj iz Zalaegerszega koji je bio imenovan kotarskim načelnikom vojne uprave. On je u dogovoru s Vijećem dvadesetorice⁷⁶ sastavio popis osoba za uhićenje. Uhićenja su izvršena u ranim jutarnjim satima 31. srpnja, dok se u izvještaju kotarskog predstojnika Vicka Ostojića navodi da su uhićenja bila 29. srpnja⁷⁷. Uhićeni su dovedeni u dvorište čakovečke Preparandije gdje su morali mirno stajati do 12 sati bez da progovore jednu riječ. Čuvali su ih vojnici, a ispitivanja je vršio Lorand Zurubaj. Bilo je im rečeno da će biti poslani u logore u unutrašnjost Mađarske. Oni koji su izrazili želju da prijeđu u NDH morali su potpisati izjavu na mađarskom jeziku u kojoj je pisalo da pristupaju nepozvani i da dragovoljno napuštaju Međimurje te da se više nikada neće vratiti i da nemaju nikakva potraživanja u Međimurju. Potpisnici su dobili rok od 3 do 20 dana za iseljenje⁷⁸. Među tim uhićenima nalazio se i ranije spomenuti Ivan Ljubek koji je uhićen 29. srpnja te je u vojnoj komandi u Čakovcu potpisao izjavu kojom dobrovoljno napušta Međimurje u roku od 3 dana. U Varaždin je odselio 1. kolovoza⁷⁹.

⁷⁵ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 36/1941., kut. 10

⁷⁶ Vijeće dvadesetorice je savjetodavni organ koji je oformljen po dolasku Mađara u Međimurje. Činili su ga domaći mađaroni, a njegov zadatak bio je pomagati mađarskoj vojnoj upravi. Vijeće je izdavalo uvjerenja o lojalnosti. Članovi Vijeća bili su; Oto Pečornik, Dragutin Wohlsein, Ladislav Salaj, Ignac Mekovec, Juraj Juranić, Florijan Janković, Dragutin Döring, Josip Balasa, Ignac Antonović, Mijo Sočić-Muraközy, Ladislav Šafran, Ljudevit Binder, Mijo Behojnik, Gustav Antonović, Frano Vresk, Pavao Kovač, Franjo Kolarić, Ivan Škovrc, Vendel Palfi., V. Kalšan, Međimurska povijest, 311.

⁷⁷ HDA-255, Velika župa Zagorje, Veliki župan Prs., 243/1941., kut. 1

⁷⁸ J. LAJTMAN, Prilog historiji, 65.

⁷⁹ HDA-255, Velika župa Zagorje, Veliki župan Prs., 243/1941.

Župan velike župe Zagorje Stjepan Uroić molio je 25. srpnja Ministarstvo unutarnjih i vanjskih poslova NDH da posreduju kod mađarskih vlasti u Čakovcu da se ne rade problemi hrvatskom činovništvu koje se seli iz Međimurja. Župan je tražio od ministarstva kredit za preseljenje i smještaj činovništva. Predložio je da se u Varaždinu privremeno smjesti činovništvo u prazne židovske kuće kojih je bilo oko 30 do 40⁸⁰. Ministarstvo unutarnjih poslova NDH udovoljilo je zahtjevu župana Uroića te je 30. srpnja ovlástilo Veliku župu Zagorje da hrvatskim činovnicima može izdati propusnice za preseljenje iz Međimurja. U istom dopisu naloženo je župi Zagorje da Prvoj hrvatskoj štedionici stavi na raspolaganje 20 000 dinara, kako bi se osigurala isplata plaća činovnicima⁸¹. Župan Uroić 2. kolovoza potpisao je uredbu kojom se dozvoljava prijenos stvari hrvatskih činovnika iz Međimurja bez ikakvih carina. Ova odredba vrijedila je i za privatne osobe, a dozvole im je izdao kotarski predstojnik u Čakovcu⁸². Od ukupno 285 službenika zaposlenih u kotarima Čakovec i Prelog protjerano je krajem mjeseca srpnja 227 osoba, 15 osoba je otpušteno, dvojica su umirovljena, a 37 je prešlo u mađarsku službu⁸³.

U Varaždinu je, 29. srpnja, na temelju naredbe župana Velike župe Zagorje, osnovana Kotarska oblast Čakovec i Prelog. Osnovao ju je Vicko Ostojić bivši kotarski predstojnik u Čakovcu, a nalazila se u Preradovićevoj ulici 12. U oblasti su radili Vicko Ostojić kao predstojnik, Stjepan Mikulaš kao perovodni vježbenik, Stjepan Cigula kao manipulativni vježbenik i Josip Kumer kao služitelj. Zadatak oblasti bio je preseljenja činovnika iz Međimurja, rješavanje dvovlasničkih odnosa, izdavanje svjedodžbi i održavanje veza s Međimurjem. Župan Uroić piše 19. kolovoza ministarstvu unutarnjih poslova NDH da osim navedenih razloga oblast mora djelovati u Varaždinu jer će uskoro biti preseljeno svećenstvo iz Međimurja, a nakon njih i stanovnici koji su došli u Međimurje nakon 1918. Posao oko preseljenja obavljati će Kotarska oblast Čakovec i Prelog jer najbolje poznaje prilike u Međimurju. Njezino djelovanje važno je i zbog političkog učinka na stanovništvo u Međimurju koje će tako vidjeti da NDH vodi brigu o njima⁸⁴. Ministarstvo unutarnjih poslova NDH odobrilo je 21. kolovoza osnivanje Kotarske oblasti Čakovec i Prelog u Varaždinu⁸⁵.

Nakon činovništva Mađari počinju progoniti i osobe koje su bile u kontaktu s činovnicima. Josip Lapun, dimnjačar iz Nedelišća, uhićen je 29. srpnja zbog druženja s općinskim

⁸⁰ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 36/1941., kut. 10

⁸¹ HDA-255, Velika župa Zagorje, 68/1941.

⁸² HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 1562/1941., kut. 33

⁸³ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 263/1941.

⁸⁴ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 171/1941., kut. 11

⁸⁵ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 2579/1941., kut. 34

činovnicima. Odveden je u zatvor vojne komande u Čakovcu gdje mu je rečeno da ima rok od 5 dana da se iseli iz Međimurja na što je on pristao⁸⁶.

Svim hrvatskim činovnicima kojima su stvari ostale u Međimurju ministarstvo unutarnjih poslova NDH dalo je dozvolu za besplatan prijevoz stvari željeznicom⁸⁷. Ravnateljstvo hrvatskih željeznica je 22. kolovoza donijelo rješenje o besplatnom prijevozu pokućstva Hrvata iz okupiranih područja u NDH koje je vrijedilo do kraja rujna 1941. Svi službenici nisu uspjeli preseliti svoje stvari pa je kotarski predstojnik Ostojić molio da se produži rok za preseljenje⁸⁸. Molba predstojnika Ostojića odbijena je sredinom listopada jer je Odjel za željeznice u Ministarstvu prometa i javnih radova ustanovio da u voznom parku nema dovoljno vagona⁸⁹. Zbog kratkog roka za iseljenje iz Međimurja većina činovnika nije mogla organizirati prijevoz svojih stvari i pokućstva iz Međimurja, mađarsko poslanstvo u Zagrebu dostavilo je verbalnu notu hrvatskoj vladi u kojoj dozvoljava prijenos pokretnina svim osobama koji su otišli iz Mađarske u NDH. Ta odredba odnosi se i na one osobe koje su u mjesecu travnju i svibnju otišle iz Mađarske⁹⁰. U dopisu mađarskog poslanstva može se vidjeti stav mađarske vlade koja Međimurje ni ne spominje nego ga svrstava u Mađarsku te je problem Međimurja za njih time definitivno riješen.

Posao preseljenja činovnika preuzela je novoosnovana Kotarska oblast Čakovec i Prelog u Varaždinu. Ranije spomenuti Ivan Kraljek zatražio je od mađarskog vojnog zapovjednika Timara dozvolu da se odseli i prenese radnju u Varaždin. Dozvolu mu pukovnik Timar nije dao. Mađarsko veleposlanstvo priopćilo je ministarstvu unutarnjih poslova NDH da nema ništa protiv da Hrvati iz Mađarske u Hrvatsku prenesu svoje pokretnine. Te upute izdali su svojim podređenim oblastima. Ministarstvo unutarnjih poslova NDH nije se složilo sa selidbom Ivana Kraljeka jer bi zbog nacionalnih razloga bilo dobro da hrvatsko stanovništvo ostane u Međimurju i da kotarska oblast Čakovec i Prelog u Varaždinu ne treba poticati preseljenje Hrvata⁹¹.

Dana 28. kolovoza 1941. u gradskoj vijećnici u Čakovcu održana je svečana sjednica na kojoj je vojni upravitelj Međimurja pukovnik Timar Zsigmond predao civilnu vlast Oti Pečorniku. Ustrojena su dva kotara sa sjedištem u Čakovcu i Prelogu. Na čelu kotara nalazio se kotarski

⁸⁶ DAM-890, KOČPV, 68/1941., kut. 4

⁸⁷ DAM-890, KOČPV, 626/1941., kut. 4

⁸⁸ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 5134/1941., kut 37.

⁸⁹ DAM-890, KOČPV, 3202/1941.

⁹⁰ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 2957/1941., kut. 34

⁹¹ HDA-255, Velika župa Zagorje, Veliki župan Prs., 290/1941., kut. 1

poglavar. U čakovečkom kotaru poglavar je bio Vida Ferencz, a u preloškom Hertelendy Ferenc do veljače 1943. i Forintos Geza do kraja rata. Čakovec i Prelog izgubili su status grada te su proglašeni velikim općinama. Kotarski sudovi počeli su raditi u Čakovcu i Prelogu od 21. kolovoza 1941. Žandarmerija u Međimurju pripadala je Mađarskom kraljevskom III. žandarmerijskom okrugu sa sjedištem u Szombathelyu. U Međimurju se nalazio 9 žandarmerijskih postaja i to u: Čakovcu, Gardinovcu, Macincu (do 1943.) kasnije Nedelišću, Murskom Središću, Štrigovi, Prelogu, Goričanu, Kotoribi i Donjoj Dubravi. Uz redovnu žandarmeriju postojala je i pogranična žandarmecija koja je bila razmještena po selima uz granicu na rijeci Dravi i prema Njemačkom Reichu. Bili su raspoređeni od Donje Dubrave do Trnovca na Dravi i od Trnovca do sela Veščice kod Razkrižja na Muri⁹².

Nakon uvođenja vojne uprave u Međimurju Mađarska kulturna zajednica prestaje s radom i osniva se stranka Magyar elet part (Mađarska stranka života) koja bila na vlasti u Mađarskoj. U čakovečki odbor stranke imenovani su : Stjepan Kovač, Dragutin Döring, Ignac Antonović, Mijo Sočić Muraközi, Stjepan Bezeredi, Geza Legenstein, Mikloš Zrinyi, Oto Pečornik, Juraj Posavec, Stjepan Šafarić, Ladislav Salaj, Dragutin Ungar, Mihalj Behojnik i Ivan Škvorc. U preloški odbor imenovani su: Antun Šoštarić, Josip Kos, Ivan Kolarek, Karlo Jeđud, Ernest Dolenčić, Eugen Glavina, Alojz Žbulj, Stjepan Čonkaš, Stjepan Belić, Stjepan Zvonarek, Stjepan Pavčec i Stjepan Šoštarec⁹³. Odbornici stranke su nakon osnivanja odlazili po međimurskim selima i nagovarali ljude na ulazak u stranku. Ljudima su obećavali materijalnu korist u zamjenu za ulazak u stranku. Tomo Jurcan iz Čehovca učlanio se u stranku jer su mu prijeteći da će izgubiti potporu kao ratni invalid⁹⁴. Jalušić Josip iz Kuršanca pristupio je stranci jer mu je Oto Pečornik obećao 15 rali zemlje⁹⁵. Juraj Dobša iz Novog Sela učlanio se 1942. u stranku na nagovor Ota Pečornika koji mu je rekao da se što više ljudi mora učlaniti u stranku jer će tako biti veća šansa da Međimurje pripadne Mađarskoj. Dobša je u svom selu u stranku učlanio 36 ljudi obećavši im zemlju i namještenje⁹⁶. Lovro Šoltić iz Ferketinca ušao je u stranku jer je Oto Pečornik obećao svim stanovnicima sela Podturen da će im biti vraćena oduzeta zemlja ako se učlane u stranku⁹⁷. U čakovečkom kotaru stranke u rano proljeće 1942. bilo je 35 mjesnih organizacija. Predsjednik kotarske organizacije bio je Oto Pečornik, a tajnik Bartol Šohar. Oni su bili pohvaljeni „Diplomom vođe“ koja je

⁹² V. KALŠAN, Međimurska povijest, 323.-325.

⁹³ V. KALŠAN, Međimurska povijest, 337.-338.

⁹⁴ HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 224/1945.

⁹⁵ HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 4/1945.

⁹⁶ HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 24/1945.

⁹⁷ HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 187/1945.

sadržavala fotografije „oslobođenih krajeva“. Osnivač stranke u preloškom kotaru bio je Ferencz Horvat. Najveći broj članova u preloškom kotaru stranka je imala u proljeće 1942. njih 460. Mađarska stranka života u Međimurju je djelovala do listopada 1944. kada je većina članova prešla u Stranku strelastih križeva koja je preuzela vlast u Mađarskoj⁹⁸.

Stranka strelastih križeva – njilaška stranka preuzela je vlast u Mađarskoj u listopadu 1944. godine uz pomoć njemačke vojske. Stranka je bila fašističke orijentacije, a njezin program bio je kopija programa Hitlerove nacional-socijalističke stranke. Organizacija njilaške stranke u Međimurju, prije dolaska na vlast, bila je mala i sastojala se od 3-4 člana po selima. Članovi stranke na rukavu su imali strelasti križ na mađarskoj trobojnici. U vrijeme njihove vladavine u Međimurju, u koncentracijske logore odvedeno je 533 Židova, a samo njih 10 vratilo se nakon 1945. godine⁹⁹. Dolaskom na vlast stranka počinje propagandu po selima za učlanjenje. Kao i kod mađarske stranke života i za ulazak u njilašku stranku obećavane su materijalne povlastice. Franjo Mekovec upisao se u njilašku stranku da bi dobio veću plaću i posao, a dužnost povjerenika za selo Sv. Jelena primio je da izbjegne služenje vojske. U stranku je upisao Franju Bubeka koji je bio oslobođen kopanja bunkera¹⁰⁰.

Mađarizacija stanovništva Međimurja provodila se kroz novine koje je izdavala mađarska vlast u Međimurju. U Čakovcu je 11. rujna 1941. godine tiskan prvi broj dvojezičnog lista pod imenom Muraköz. Vlasnik lista bio je Oto Pečornik. List je izlazio svakog četvrtka s podnaslovom politički tjednik, a cijena mu je bila 4 penga. U svakom broju lista u gornjem kutu prve stranice pojavljivali su se slogani koji su veličali mađarsku državu. Uredništvo novina pozivalo se na tradiciju novina Muraköz iz vremena Austro-Ugarske te je pisalo da je novi list nastavak staroga koji je prestao izlaziti 1918 godine. List je imao 10 stranica, a članci su pisani na mađarskom jeziku, a ispod njih dolazio je prijevod teksta na kajkavskom dijalektu hrvatskog jezika. Gospodarski savjetnik u listu pisan je samo u kajkavskom dijalektu kao i vijesti s bojišta¹⁰¹. Uvodni članak prvog broja napisao je župan Zaladske županije Bela Teleki. U članku se pozivao na povijesno pravo Mađarske na Međimurje koje je uvijek bilo u sastavu Zaladske županije, a iz nje je otrgnuto odlukama trianonskog mira. Na kraju članka pozvao je Međimurce da se uključe u mađarski život i u posao obnove domovine jer je sam

⁹⁸ V. KALŠAN, Međimurska povijest, 338.

⁹⁹ HDA-1561, SDS RSUP SRH, 01./16 Bivše građanske stranke na kotaru Prelog i Čakovec, 73.

¹⁰⁰ HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 3/1945.

¹⁰¹ Goran HUTINEC, „ List Muraköz – Megjimurje kao organ mađarske okupacijske vlasti u Međimurju (1941.-1945.), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* (dalje: Radovi), vol. 37 No 1., Zagreb 2005., 287.

Bog na strani Mađara¹⁰². U novinama je kao dopisnik i prevoditelj radio Stjepan Ungar. Članke je pisao prema naredbi vlasnika novina Ota Pečornika, a redakcija novina primala je članke iz mađarskog ministarstva unutarnjih poslova, predsjedništva ministarstva i štamparske komore¹⁰³. Kao odgovor mađarizaciji stanovništva u Međimurju koja se provodila kroz sve sfere javnog života Kotarska oblast Čakovec i Prelog u Varaždinu predložila je da preko svojih informatora koji putuju iz Međimurja u NDH pošalje novine i brošure pomoću kojih bi se suzbila mađarska promidžba¹⁰⁴.

Mađari su nakon uvođenja vojne uprave počeli popisivati osobe za mobilizaciju u vojsku. U Nedelišću je u srpnju, kolovozu i rujnu 1941. Josip Žarković popisivao stanovništvo općine Nedelišće, a tim popisom Mađari su vršili mobilizaciju¹⁰⁵. Mađari su loše postupali sa mobiliziranim vojnicima iz Međimurja. Tukli su ih i psovali, a vojnici su se tužili na lošu hranu. Zbog takvih postupaka mađarske vojske puno je mladića bježalo preko Drave u NDH. Zbog sve većeg priljeva mladića na varaždinsko područje Varaždinsko popunidbeno zapovjedništvo 11. rujna 1941. moli zapovjedništvo Savskog divizijskog područja dozvolu za unovačenje tih mladića. Savsko divizijsko područje odobrava 17. rujna novačenje tih mladića¹⁰⁶. Od Međimuraca koji su bježali od novačenja mađarske vojske, a bili su hrvatski nacionalisti, u Ludbregu je krajem kolovoza 1941. osnovan Ustaški logor. Sveukupno ih je bilo 19. Za njihovu prehranu i uzdržavanje ministarstvo unutarnjih poslova NDH odobrilo je 19000 kuna. Jedan dio mladića unovačen je u Ustašku vojniciu, a jedan dio je našao posao¹⁰⁷.

U mjesecu rujnu 1941. godine u Međimurju se skupilo oko 2000 vojnika koji su na području Međimurja vršili manevre. Dana 11. rujna od 5 do 7 sati vojska je vršila manevre u blizini Drave. U manevru su sudjelovali svi rodovi vojske, a vojnici su pucali slijepim nabojima iz pušaka, strojnica i topova. Jačina vojske bila je slijedeća: 6 topničkih bitnica, 4 škvadrona konjaništva i 4 do 6 bojni pješadije. Vojska je širila glasine da će prijeći Dravu i napraviti reda u NDH. Širile su se glasine da Mađari planiraju doći do Save te se sastati s talijanskom vojskom¹⁰⁸. Od osoba koje su prelazile Dravu i dolazile u NDH stožerni narednik oružničke

¹⁰² G. HUTINEC, List Muraköz, Radovi, 289.

¹⁰³ HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 99/1945.

¹⁰⁴ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 275/1941., kut. 11

¹⁰⁵ HDA-306, ZKRZ GUZ, 2611/45, 9/1945.

¹⁰⁶ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 271/1941., kut. 11

¹⁰⁷ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 7929/1941, kut. 42

¹⁰⁸ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 249/1941., 265/1941., kut. 11, HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 3808/1941., kut. 35,

postaje u Varaždinu Adam Čemer saznao je da mađarska vojska ne planira prijeći Dravu te da vojska u Međimurju vrši dnevne vježbe, a da se pričuvnici ne odazivaju pozivima u vojsku¹⁰⁹.

Uz vojsku u Međimurju je za vrijeme mađarske okupacije osnovana poluvojnička omladinska organizacija Levente. Ona se morala brinuti za vojnički odgoj mladeži, a članstvo je bilo obvezno za sve mladiće od 14 do 21 godine odnosno do 24 godine za privremeno nesposobne za vojničku službu. Mladići su u određenim danima morali dolaziti na vojne vježbe i polaziti leventašku školu. U školi su ih učili vojničkoj disciplini, mađarskoj povijesti i pravilima lijepog ponašanja. Mladići leventaši morali su se pokoravati svojim pretpostavljenima, redovito dolaziti na vojne vježbe te salutirati kad se svirala mađarska himna i Rakoczy marš i kada su prolazili pokraj mađarske zastave¹¹⁰. Organizacija je preuzela sve sokolske domove i igrališta u Međimurju.

Organizacija je u svoje redove primala i djevojke. Sve radnice u čakovečkim tvornicama morala su biti upisane u Levente te su bile obvezne sudjelovati u vježbama. Dva izostanka s vježbi kažnjavali su se novčano, a treći izostanak kažnjavao se otkazom. Djevojke su se svake nedjelje skupljale u Čakovcu kod Doma Levente (bivši sokolski dom) i odatle su skupa išle na misu. Njih su vodile socijalne sestre. U tvornici braće Graner socijalna sestra se brinula za radnice i njihove obitelji u socijalnom smislu. Ona nije znala ni jednu riječ hrvatskog i bila je vrlo stroga prema radnicama. Nekoliko radnica jedne nedjelje nije došlo na misu te su im s plaće skinuta dva penga¹¹¹.

4.3. Pregovori NDH i Mađarske oko Međimurja

Dan nakon okupacije Međimurja, 17. travnja, mađarski poslanik u Berlinu Dome Sztojaj posjetio je državnog tajnika u njemačkom ministarstvu vanjskih poslova, Ernsta von Weizsackera. Predao mu je zabilješku o mađarskim zahtjevima u kojima su se Mađari tužili na njemačku odluku da Banat zaposjedne njemačka vojska. Mađari ostaju kod zahtjeva za pripojenjem Banata dok su oko Međimurja spremni započeti pregovore s NDH. U bilješki se spominje razgovor poslanika Sztojaja s Hitlerom 27. ožujka u kojemu je Hitler ponudio

¹⁰⁹ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 4034/1941., kut. 36

¹¹⁰ V. KALŠAN, Međimurska povijest, 342.

¹¹¹ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 1204/1942., kut. 14

namjesniku Horthyju da sam odredi granice teritorijalnih zahtjeva¹¹². Istog dana njemački generalni konzul u Zagrebu Alfred Freund javio je u ministarstvo vanjskih poslova da mu je Slavko Kvaternik iznio pretpostavku da postupci Mađara u Međimurju ukazuju na njihovu želju da tamo trajno ostanu. Mađari protjeruju hrvatske činovnike te Kvaternik moli da se o tome obavijesti njemačke vlada¹¹³. Hitler je 19. travnja ponovno primio mađarskog poslanika Sztojaya. U razgovoru je Hitler zatražio od Mađara da ne ulaze u sukob s Rumunjskom oko Banata te je uvjeren da će Mađari steći svoje povijesne granice. Rumunjska je vrlo lojalan saveznik Njemačke, a zbog svoje nafte od velikog je značenja za Njemačku. Hitler je rekao poslaniku Sztojaju da se pitanje Banata ne može riješiti sada te će ono kasnije pripasti Mađarskoj. Poslanik Sztojaj je izjavio Hitleru da Mađarska od Hrvatske zahtijeva samo prolaz preko Zagreba do Rijeke te vjeruje da će lako postići sporazum jer veza s morem predstavlja žilu kucavicu za Mađare¹¹⁴. General von Horstenau izvješćivao je 19. travnja o žalbama Hrvata iz Međimurja o grubom ponašanju Mađara. General misli da bi se nešto moglo poduzeti preko mađarske vojske¹¹⁵.

Mađarski namjestnik Horthy posjetio je Hitlera 24. travnja. Razgovor se vodio oko pitanja Banata. Hitler je u razgovoru odbio predati Banat Mađarima¹¹⁶. Kao kompenzaciju za Banat Hitler je odlučio Mađarima predati Međimurje i Prekmurje što je potvrđeno na sastanku Ribbentropa i Ciana u Beču 22. travnja.

Pregovore oko sudbine Međimurja potaknula je mađarska vlada. Na sjednici ministarskog vijeća predsjednik vlade Laszlo Bardossy govorio je o situaciju u Međimurju gdje se zaoštrava situacija te su Hrvati izrazili veliko neraspoloženje zbog ulaska mađarske vojske u Međimurje. Ministri su se složili da pregovori s hrvatskom vladom moraju hitno početi te su sastavili upute mađarskoj delegaciji koja će putovati u Zagreb na pregovore. Upute delegaciji sadržavale su slijedeće prijedloge; 1. U principu Međimurje zadržati pod našim suverenitetom, međutim, potpunu administraciju privremenog karaktera nad ovim teritorijem, bilo na određeno duže vrijeme ili na neodređeno prepustiti Hrvatima, 2. Na željezničku prugu koja vodi od Murakeresztura preko Čakovca do njemačke granice kod Slovenije zadržati pravo faktičkog suvereniteta, tj. osiguranje tarifnog i pogonskog prava korištenja, 3. Na sličan način zadržavamo pravo na eksploataciju i preradu eventualno pronađene sirove nafte u

¹¹² Aprilski rat, knjiga II, dok. 297.

¹¹³ Bogdan, KRIZMAN, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb, 1986., 82. (dalje: B. KRIZMAN, NDH između)

¹¹⁴ T. JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika*, 541.

¹¹⁵ B. KRIZMAN, *NDH između*, 16.

¹¹⁶ T. JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika*, 542.

Međimurju, 4. Po mogućnosti, za prugu Gyekenyes-Sušak-Rijeka, osigurati dalekosežno pravno korištenje, podrazumijevajući tu mogućnost prometa vlastitim kompozicijama, s vlastitom vučom, stvaranjem skladišnog pogonskog materijala itd., 5. U luci Sušak, osigurati mogućnost stvaranja slobodne zone, odnosno slobodnih skladišta, 6. Sredinom korita Drave i Dunava ustanoviti granicu između Mađarske i Hrvatske, 7. Zajednički utvrditi princip razmjene narodnosti i spremnost dviju vlada na to da će u ovom pogledu sklopiti sporazum, 8. U Međimurju predatom na upravljanje Hrvatskoj, osigurati zaštitu mađarske imovine i nadoknadu štete učinjene od strane bivše jugoslavenske vlade, 9. U principu stvoriti sporazum za zajedničko bageriranje korita Drave kako bi ponovno postala plovna, i da mađarski brodovi mogu saobraćati na rijeci Savi¹¹⁷. Ponudu Mađara vladi NDH potvrdio je mađarski premijer Bardossy njemačkom poslaniku u Budimpešti Otti Erdmannsdorfu i mađarski poslanik u Berlinu u razgovoru s njemačkim ministrom vanjski poslova Ribbentropom¹¹⁸.

Hrvatska je strana na mađarsku ponudu odgovorila neodređeno te je tražila od njemačke vlade mišljenje o problemu Međimurja i njezino arbitriranje u diplomatskom sporu s Mađarskom. Njemački veleposlanik u Zagrebu Siegfried Kasche javio je 23. travnja u ministarstvo vanjskih poslova u Berlinu da hrvatska vlada moli stav njemačke vlade oko ponude mađarske vlade. Mađarska vlada je spremna ustupiti Međimurje NDH u zamjenu za bescarinski prolaz do Sušaka. Njemačka vlada odgovorila je svom veleposlaniku u Zagrebu da nema nikakvih rezervi u hrvatsko – mađarskom dogovoru oko Međimurja¹¹⁹. Hrvatska je vlada odbila mađarsku ponudu s obrazloženjem da ne može sklopiti nikakav ugovor prije nego ne uredi svoje odnose s Italijom¹²⁰.

Njemački poslanik u Budimpešti Erdmannsdorf javio je 26. travnja u njemačko ministarstvo vanjskih poslova kako je bio obaviješten od mađarskih političara da je Pavelić poslao pismo namjesniku Horthy u kojemu mu se zahvaljuje na međunarodnom priznanju NDH te se nada da će u prijateljskom duhu riješiti otvorena pitanja između dviju država. Poslanik Erdmannsdorf ističe da se otvoreno pitanje tiče Međimurja koje Mađari nude Hrvatima, a oni će njima odobriti privilegije na željezničkoj pruzi prema Rijeci¹²¹.

Nova runda pregovora počela je početkom svibnja. Pregovori su prekinuti 28. svibnja kada je mađarska delegacija boravila u Zagrebu te je iznijela iste prijedloga kao i 21. travnja na

¹¹⁷ Građa za povijest, knjiga I, dok. 9.

¹¹⁸ Građa za povijest, knjiga I, dok. 11.

¹¹⁹ B. KRIZMAN, NDH između, 23., 83.

¹²⁰ F. JELIĆ-BUTIĆ, Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska, 93.

¹²¹ B. KRIZMAN, Ante Pavelić i ustaše, 432.-433.

sjednici vlade, konkretizirajući kao jadransku luku grad Rijeku. Hrvatska strana tražila je bezuvjetnu predaju Međimurja. Poslanik Kasche javlja 29. svibnja u ministarstvo vanjskih poslova da su pregovori prekinuti jer Mađari nisu htjeli odstupiti Međimurje NDH, a Hrvati za to krive mađarske Židove¹²².

Razočaranje naroda nakon potpisivanja Rimskih ugovora vlada NDH htjela je kompezirati rješavanjem pitanja Međimurja. Mađarska vlada modificirala je svoj stav zbog neuspjeha u pripajanju Banata. Mađari su tražili da im se prizna suverenitet nad Međimurjem dok bi NDH preuzela upravu u Međimurju. Vlada NDH željela je prvo riješiti pitanja koja nisu sporna dok bi se pitanje suvereniteta riješilo kad bi dvije vlade našle zadovoljavajuće rješenje. NDH je, u zamjenu za preuzimanje uprave, bila spremna prihvatiti obvezu po kojoj neće graditi nikakve vojne objekte u Međimurju, a zauzvrat bi dala Mađarskoj u zakup željezničku prugu koja iz Mađarske preko Međimurja vodi do Trsta. U pogodnom trenutku pristupilo bi se razmjeni pučanstva, a granica bi išla od ušća Mure u Dravu do ušća Save u Dunav kako je išla i 1918. godine. Mađarska vlada odgovorila je na ponudu vlade NDH da je upravu u Međimurju spremna prepustiti tek kada se stanovništvo preseli, a preseljenje je obuhvaćalo 250 000 Hrvata i 70 000 Mađara¹²³. Mađarsko je poslanstvo u Zagrebu izjavilo da hrvatsko-mađarska granica ostaje onakvom kakva je bila do 1918. tj. da Međimurje pripadne Mađarskoj. Hrvatsko izaslanstvo predložilo je 25. lipnja u Budimpešti da se granica odredi od Barsca nizvodno, dok bi se ostatak granice odredio kasnije zajedno s dogovorom oko Međimurja.

Njemački poslanik Kasche izvjestio je 2. srpnja njemačko ministarstvo vanjskih poslova da je vlada NDH podnijela mađarskom poslaniku u Zagrebu prijedlog prema kojemu Hrvatska priznaje stare ugarske krunske pretenzije na Međimurje, obje strane zahtijevaju suverenitet za sebe, no to pitanje se time ne rješava. Mađarska bi prepustila suverenitet NDH i ako bi Mađarska bila suglasna s time, u Budimpeštu bi otputovala delegacija NDH pod vodstvom ministra vanjskih poslova koja bi potpisala ugovor¹²⁴. Poslanik Kasche slijedeći dan javio je ministarstvu vanjskih poslova da je u razgovoru s hrvatskim ministrom vanjskih poslova i mađarskim poslanikom u Zagrebu Marossyem stekao dojam da se pitanje Međimurja nasukalo. Poslanik Marossy misli da na to utječu mađarski krugovi oko regenta Horthya koji imaju interes u svemu tome. On tvrdi da Hrvatska nije dovoljno brzo podnijela svoje prijedloge te predaje uprave može uslijediti tek nakon što počne preseljenje stanovništva, a

¹²² B. KRIZMAN, NDH između, 83.

¹²³ F. JELIĆ-BUTIĆ, Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska, 93.-94.

¹²⁴ B. KRIZMAN, NDH između, 83.

mađarska okupacija može trajati do kraja preseljenja. Marossy je zaključio da su njegova nastojanja da dođe do nagodbe besplodna zbog tvrdog stava njegove vlade¹²⁵.

Promjenu mađarskog stava oko Međimurja objašnjavao je mađarski premijer Bardossy njemačkom poslaniku u Budimpešti Erdmannsdorffu 4. srpnja. Bardossy je promjenu mišljenja objašnjavao time što su regenta Horthya i njega posjetila razna izaslanstva iz Međimurja koja su zahtijevala da se Međimurje ne pripoji Hrvatskoj. U mađarskoj javnosti sve više je jačalo mišljenje i pritisak da se Hrvatskoj ne dozvole teritorijalni ustupci. Premijer Bardossy najavio je da će Mađarska u Međimurju, koje ima bolje privredne veze s Mađarskom nego Hrvatskom, uvesti vojnu, a po potrebi kasnije i civilnu upravu te će zadržati stav čekanja. Raniji mađarski prijedlog o zadržavanju mađarskog suvereniteta nad Međimurje, a uvođenje hrvatske uprave u Međimurje, može se razmotriti kasnije u slučaju hrvatskih koncesija mađarskoj strani, a koje bi se ticale preuzimanje Bunjevaca i Šokaca iz Bačke, dok bi iz Srijema u Mađarsku otišlo mađarsko stanovništvo¹²⁶.

Njemački je državni tajnik Weizsäcker 7. srpnja u razgovoru s mađarskim poslanikom u Berlinu Sztojajem iznio njemački stav o Međimurju. Nijemci nisu zainteresirani za pitanje Međimurja ali ne isključuju kasniji hrvatsko-mađarski sporazum. Zamjenik mađarskog ministra vanjskih poslova, J. Vornle, u razgovoru s poslanikom Erdmannsdorffom 9. srpnja, rekao je da su Hrvati propustili povijesni trenutak za pregovore te su Mađari hrvatski prijedlog od 2. srpnja uzeli kao zamku jer su Hrvati očekivali uspostavljanje uprave u Međimurju, a nisu ništa htjeli ustupiti. Mađarska će ustrajati na okupaciji Međimurja i želi da ozbiljno počne preseljenje stanovništva. Oni neće forsirati pregovore te će sačekati prijedlog vlade NDH. Vlada NDH ističe prijateljske odnose s Mađarskom, ali Mađari su nepovjerljivi jer su iz pouzdanog izvora saznali da Hrvati nisu odbili slovački prijedlog o stvaranju Male Antante koju bi sačinjavali Slovačka, Rumunjska i NDH, a bila bi uperena protiv Mađarske. Taj slovački prijedlog ne plaši Mađarsku ali ju prisiljava na nepovjerenje¹²⁷.

Mađarska je ostvarila svoje najave o uvođenju vojne uprave u Međimurje. Dana 9. srpnja Glavni stožer mađarske vojske naložio je pukovniku Timaru da u Međimurju uvede vojnu upravu. Istog dana pukovnik Timar u Čakovcu je izdao proglas o uvođenju vojne uprave. Vlada NDH predala je slijedeći dan prosvjednu notu mađarskom poslaniku u Zagrebu protiv uvođenje mađarske vojne uprave u Međimurju. Nota je proslijeđena i njemačkom poslaniku u

¹²⁵ B. KRIZMAN, NDH između, 83.-84.

¹²⁶ B. KRIZMAN, NDH između, 84.

¹²⁷ B. KRIZMAN, NDH između, 85.

Zagrebu. Tekst note glasio je; „ U provodjenju ove objave (vojnog zaposjednuća Medjimurja po Madžarskoj 9. srpnja 1941. koju objavu navodi hrvatska nota op. ur.) madžarski vojni organi zapečatili su jučer ujutro u 8 sati sve javne urede u Medjimurju. U toku prijepodneva uputio je pukovnik Timar okružnom predstojniku Vitku Ostojiću pismenu obavijest, prema kojoj cjelokupna uprava ovoga okruga dne 9. o. mj. u 24 sata prelazi u njegove ruke i prema kojoj se svi okružni činovnici uklanjaju iz svojih služba. u govoru, koji je pukovnik Timar tim povodom održao hrvatskim činovnicima, bilo je također rečeno, da je „uvodjenje vojne uprave konačno rješilo mnogo razpravljano pitanje pripadnost Medjimurja. Medjimurje se vratilo hiljadugodišnjoj zajednici“. U ime hrvatske državne vlade ulažem najoštiji protest protiv ovog postupka pukovnika Timara, naime, protiv uvodjenja madžarske vojne uprave u Medjimurju i protiv izjave, da je Medjimurje konačno i zauviek pripojeno Madžarskoj.

Medjimurje tvori, sa svojim gotovo stopostotnim hrvatskim pučanstvom, dio hrvatskog narodnog područja. Državopravno pripadalo je ono kroz stoljeća Hrvatskoj i tvorilo je sastavni dio Hrvatske i u času propasti jugoslavenske države. Pučanstvo Medjimurja pozdravilo je jednodušno i najvećim oduševljenjem stvaranje Nezavisne Države Hrvatske, a oblasti Medjimurja stavile su se smjesta na raspoloženje dne 10. travnja u Zagrebu postavljenoj hrvatskoj vladi te su položile zakletvu Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Od proglašenja Nezavisne Države Hrvatske vladao je svagdje u Medjimurju savršeni mir i red. Nakon što su ovaj kraj madžarske trupe zaposjele, izrazilo je pučanstvo u bezbrojnim izjavama svoju volju da se vrati Hrvatskoj.

Hrvatska vlada smatra stoga područje Medjimurja neotudjivim sastavnim dielom Nezavisne Države Hrvatske, od kojega nikada ne može odustati.

Hrvatsku vladu tim više začudjuje postupak pukovnika Timara, što je u pitanju Medjimurja stajala s madžarskom vladom u prijateljskim pregovorima i što ju je madžarska vlada češće tako obavješćivala, da Madžarska priznaje jasni hrvatski značaj Medjimurja.

Hrvatska vlada ulaže najodlučniji protest protiv postupka pukovnika Timara, koji je po postupao po nalogu madžarskog glavnog stožera, i moli kraljevsku madžarsku vladu za najskorije razjašnjenje, da li madžarska vlada odobrava postupak pukovnika Timara i dali ga smatra obveznim za Madžarsku¹²⁸.

¹²⁸ M. BLAŽEKOVIĆ, Poviesna pripadnost, 46.-47.

Mađarska vlada odgovorila je na hrvatsku notu preko svog poslanika u Zagrebu. Tekst mađarske note glasio je: „Ovlašćen sam (mađarski poslanik u Zagrebu Ferenc Marosy) izjaviti, da mađarska vlada ne razumije čudjenje hrvatske vlade radi provedenih mjera, budući da je mađarska vlada, mojim posredovanjem još 1. ovoga mjeseca, dakle devet dana prije, javila, da predstoji uvođenje mađarske vojne uprave u Međimurju.

U ostalom izjavljuje mađarska vlada, da je zabluda tvrditi, da je Međimurje državopravno stoljećima pripadalo Hrvatskoj. Naprotiv, Međimurje je bilo do 1918. sastavni dio Kraljevine Mađarske u užem smislu. Samo za vrijeme absolutističkog režima, koji je uveden iza ugušenja mađarske oslobodilačke borbe godine 1849. bijaše Međimurje prelazno i za vrijeme od jedanaest godina u upravnom pogledu podvrgnuto tadanjoj hrvatskoj provinciji, ali je već 1861. i tada na vlastiti zahtjev njegova pučanstva, bilo pripojeno Mađarskoj.

Godine 1918. došlo je Međimurje pod jugoslavensko, a ne pod hrvatsko vrhovništvo, zbog čega je, kada se u travnju ove godine Jugoslavija raspala u svoje sastavne djelove, opet oživjelo prirodno pravo Mađarske na ovo područje, pa ga je vojnički zaposjela.

U toku pregovora glede Međimurja nije mađarska vlada dopustila sumnju o tome, da je Međimurje neosporivo mađarsko državno područje, a razgovori su se vodili na podlozi, da to pravo priznaje i hrvatska vlada. Tako je Vaša Ekselencija povodom našega razgovora dne 28. lipnja izričito izjavila, da hrvatska vlada priznaje historijska prava Mađarske na Međimurje. Stoga se uvođenjem vojne uprave u Međimurju stanje stvari nije ni malo promijenilo¹²⁹.

Savjetnik njemačkog poslanstva u Zagrebu, von Troll, 10. srpnja javio je svom ministarstvu vanjskih poslova o razgovoru između Pavelića i njemačkog generala Glaise von Horstenaua. Pavelić je generalu rekao da vlada NDH planira uložiti svečani protest kod država-članica Trojnog pakta zbog mađarskog uvođenja vojne uprave u Međimurju. Ako Mađarske neće popustiti NDH bi zatvorila sve granice prema Mađarskoj i uručila bi mađarskom poslaniku u Zagrebu putovnicu¹³⁰.

Njemačka je nakon uvođenja vojne uprave u Međimurju iznijela svoj stav oko novonastale situacije. Njemački državni podtajnik Woermann 11. srpnja iznio je njemačko mišljenje u kojemu stoji da Nijemci priznaju Mađarskoj uspostavu historijskih granica. Njemačka je bila

¹²⁹ M. BLAŽEKOVIĆ, Poviesna pripadnost, 47.-48.

¹³⁰ B. KRIZMAN, NDH između, 86.

informirana o tijeku hrvatsko-mađarskih pregovora, ali se nije miješala u teritorijalna pitanja između Hrvatske i Mađarske. Poslanici Njemačke u Zagrebu i Budimpešti suzdržali su se od davanja savjeta tamošnjim vladama tijekom pregovora. Njemačka će se i dalje držati suzdržano prema Hrvatskoj i Mađarskoj, a namjeru hrvatske vlade o uručivanju putovnice mađarskom poslaniku Njemačka ne odobrava jer ne odgovara zajedničkoj politici Trojnog pakta te predlaže hrvatskoj vladi da odustane od toga. Mladen Lorković saopćio je njemačkom poslaniku Kascheu 20. srpnja da je vlada NDH napustila misao o prekidu diplomatskih odnosa s Mađarskom. U Budimpešti će novi hrvatski poslanik biti barun Sarkotić, sin generala pukovnika Sarkotića od Lovćena koji će se koristiti svojim dobrim vezama s regentom Horthyem. Hrvatska će zadržati rezerviranost prema Mađarskoj u gospodarskim pitanjima¹³¹.

Mađarski poslanik u Zagrebu razgovarao je s generalom Glaiseom 10. srpnja te mu je izjavio da premijer Bardossy žali zbog sukoba s Hrvatskom. Hrvati su učinili pogrešku jer su oklijevali prihvatiti prijedlog po kojemu bi se pitanje Međimurja riješilo kao i okupacija Bosne i Hercegovine 1878., a Hrvati bi preuzeli ulogu Austrijanaca¹³². General Glaise javio je 5. kolovoza u vrhovno zapovjedništvo njemačke vojske da je iz diplomatskih izvora saznao da su Mađari objavili kako je proglas o aneksiji Međimurja samovolja tamošnjeg pukovnika. Takve vijesti iz Mađarske dolazile su zbog očekivanja da će pripojiti Banat. Konferencija na kojoj se raspravljalo o Banatu održana je 6. kolovoza u Budimpešti. Odluka o pripajanju Banata Mađarskoj odgođena je te se to odrazilo i na kasniji mađarski stav o Međimurju¹³³. Mađarska je zbog straha od stvaranja Male Antante bila spremna na dogovor o Međimurju. Pomoćnik mađarskog vojnog atašea, major grof Spee, prenio je 19. srpnja generalu Glaiseu poruku mađarskog ministra vojske generala Barthe. Mađari žele dobre odnose s Hrvatskom i Slovačkom u slučaju rata s Rumunjskom te su spremni predati Međimurje Hrvatskoj, ako im se osigura slobodni željeznički tranzit preko Hrvatske do Rijeke. Slijedeći dan državni podtajnik Woermann javio je Kascheu da ponuda majora grofa Speea nije točna. Kasche je vijest prenio hrvatskom ministru vanjskih poslova Mladenu Lorkoviću koji je rekao da vlada NDH ne precijenjuje tu vijest¹³⁴.

Novi pregovori o Međimurju počeli su početkom mjeseca studenog. Pregovori su vođeni preko hrvatskog poslanika u Sofiji Vladimira Židovca i bugarskih političara. Poslanik

¹³¹ B. KRIZMAN, NDH između, 87.-88.

¹³² B. KRIZMAN, NDH između, 87.

¹³³ T. JONJIĆ, Hrvatska vanjska politika, 553.

¹³⁴ B. KRIZMAN, NDH između, 88.

Židovec razgovarao je 21. listopada s bugarskim premijerom Bogdanom Filovim. On je bio u posjetu Mađarskoj gdje je razgovarao s premijerom Bardossyem i regentom Horthyem. U razgovoru s njima premijer Filov saznao je da je Međimurje važno za Mađarsku zbog željezničkih linija i križanja istih¹³⁵. Bugarski ministar vanjskih poslova Popov u razgovoru s poslanikom Židovcem rekao je da su mu Mađari priznali da je Međimurje hrvatski kraj te misli da bi Njemačka mogla riješiti pitanje Međimurja tako što bi Mađarima dala Banat u zamjenu za povratak Međimurja Hrvatima¹³⁶.

Na večeri kod njemačkog poslanika u Sofiji Beckerlea Židovec je razgovarao s mađarskim otpravnikom poslova u Sofiji Allain de Paickertom. Paickert je rekao da Mađari imaju povijesno pravo na Međimurje iako je ono naseljeno Hrvatima. On je spomenuo primjer Bosne koju su Hrvati dobili, a naseljena je Srbima. Židovec je odgovorio da je Bosna stara hrvatska zemlja i da u Hrvatskoj nema kompaktnih srpskih područja nego samo područja sa stanovitom srpskom manjinom. Primjerom Bosne Paickert je htio pokazati mađarsko stajalište o Međimurju jer je Mađarska izgubila dvije trećine teritorija nakon Prvog svjetskog rata te ih mora dobiti natrag¹³⁷.

Bugarski ministar vanjskih poslova Popov preuzeo je posredničku ulogu između Mađarske i Hrvatske. Mađarski poslanik u Sofiji Jungerth Arnothy rekao mu je da je Mađarska spremna dati Međimurje Hrvatskoj uz uvjet da pruga do Jadrana ostane u vlasništvu Mađara. Popov je predložio hrvatskom poslaniku Židovcu početak pregovora s Mađarskom o Međimurju. Židovec je u izvještaju ministru Mladenu Lorkoviću zaključio da su Mađari počeli govoriti o Međimurju da postave zapreke između odnosa Hrvatske i Rumunjske¹³⁸. Razgovor između poslanika Židovca i Arnothya dogodio se 15. studenog u njemačkom veleposlanstvu u Sofiji. Arnothy je rekao da je Međimurje maleni teritorij te da nema smisla svađati se međusobno. Rekao je da su pregovori razbijeni oko pitanja željeznice kroz Međimurje za Trst. Mađari su voljni ustupiti Međimurje Hrvatskoj ako Hrvati pokažu razumijevanje za njihovo stajalište. Mađari ne mogu vratiti odmah Međimurje Hrvatskoj jer je mađarski narod ogorčen na hrvatski. Židovec je o tom razgovoru izvjestio ministra Mladena Lorkovića te je zaključio da Bugarska želi posredovati između Mađarske i Hrvatske. Mađari se plaše obnove Male

¹³⁵ Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Poslanstvo NDH u Sofiji: diplomatski izvještaji 1941.-1945.*, sv. 1, Zagreb 2003., dok. 20. (dalje: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, *Poslanstvo NDH*)

¹³⁶ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, *Poslanstvo NDH*, dok. 33.

¹³⁷ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, *Poslanstvo NDH*, dok. 38.

¹³⁸ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, *Poslanstvo NDH*, dok. 40.

Antante te prijateljstva Hrvatske i Rumunjske. Međimurje žele vratiti Hrvatskoj samo da bi ona ostala neutralna u mađarsko-rumunjskom sukobu¹³⁹.

Ministar Mladen Lorković 19. studenog poslao je izvještaj poslaniku Židovcu. U izvještaju je demantirao tvrdnju mađarskog poslanika Arnothya da su pregovori propali na pitanju željeznice Kotoriba-Ormož. Pregovori su propali zbog toga jer su Mađari tražili da im se prizna suverenitet nad Međimurjem, dok bi Hrvatska dobila prava na upravu što je klasičan primjer za kasnije međunarodne sporove. Lorković je ponovio hrvatski prijedlog iz lipnja u kojemu je Međimurje pod hrvatskom upravom, Mađari imaju pravo na tranzit željeznicom na Jadran i dobivaju u zakup prugu Kotoriba-Ormož. Lorković napominje da je Međimurje žitnica Hrvatskog zagorja te da se hrvatsko-mađarski spor može riješiti tek rješenjem problema Međimurja. Lorković je razgovorao s mađarskim poslanikom u Zagrebu Marossyem koji je rekao da stajalište mađarske vlade nije onakvo kakvo prikazuje poslanik Arnothy u Sofiji¹⁴⁰.

Nakon primljenog nputka od ministra Lorkovića Židovec se 25. studenog sastao s mađarskim poslanikom Arnothyem te mu je objasnio da pregovori nisu propali zbog željeznice. Iznio mu je prijedlog iz lipnja 1941. te je Arnothy priznao da pregovori nisu propali zbog željeznice nego pitanja suvereniteta¹⁴¹. Time su pregovori u kojima je Bugarska igrala ulogu predstavnika definitivno propali. Njemački poslanik u Sofiji Beckerle rekao je 2. prosinca poslaniku Židovcu da će pitanje Međimurja biti riješeno nakon rata te da se Hrvatska mora osloniti na Njemačku i posvetiti se važnijem cilju, a to je borba do pobjede u ratu¹⁴².

4.4. Uređenje prijelaza dvovlasnika u Međimurje

Stanje u Međimurju, nakon uvođenja mađarske vlasti, nije bilo povoljno za osobe dvovlasnike koji su se nalazili u NDH, a imali su poljoprivredno zemljište na području Međimurja. Mađarske vlasti otežavale su prijelaz u Međimurje dvovlasnicima i obradu njihovog zemljišta.

¹³⁹ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, Poslanstvo NDH, dok. 44.

¹⁴⁰ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, Poslanstvo NDH, dok. 49.

¹⁴¹ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, Poslanstvo NDH, dok. 51.

¹⁴² N. KISIĆ KOLANOVIĆ, Poslanstvo NDH, dok. 58.

Stanovnici sela Šandorovec i Novog Sela pripadali su gradu Varaždinu i državi NDH tokom Drugog svjetskog rata, a nalazili su se na lijevoj obali Drave. Kod prijelaza rijeke Drave stanovnicima Šandorovca i Novog Sela mađarske pogranične straže stvarale su probleme. Zbog problema oko prijelaza granice sazvana je konferencija 12. kolovoza 1941. u Varaždinu na kojoj su sudjelovali predstavnici mađarske vlasti u Međimurju i predstavnici Velike župe Zagorje..

Konferencija je održana u uredu Velike župe Zagorje, a s mađarske strane konferenciji su prisustvovali predstavnici Južne mađarske vojske; general vitez Ferencz Horvath, pukovnik Timar Szigmund i natporučnik Zoltan Somlyay. S hrvatske strane sastanku su prisustvovali Stjepan Uroić župan Velike župe Zagorje, Josip Vedriš podžupan Velike župe Zagorje, Vjekoslav Medvedović, Mirko Hikec, Josip Cvitić, Franjo Gložinić i Vladimir Heraković. Glavna tema konferencije bilo je pitanje privremenog prijelaza dvovlasnika i poljoprivrednih radnika koji rade na dvovlasničkim imanjima te prijevoz poljoprivrednih proizvoda s tih imanja, prijelaz tvorničkih radnika i prijelaz stanovnika Šandorovca i Novog Sela koji se nalaze pod upravom grada Varaždina, a nalaze se s lijeve strane Drave¹⁴³.

Dogovoreno je da će se prijelaz vršiti tako da će se dvovlasničarima s područja grada Varaždina i kotarskih oblasti Varaždin i Ludbreg izdavati propusnica za prijelaz u Međimurje. Propusnice će izdavati općine iz kojih dolaze dvovlasnici, a na njoj mora biti napisano ime i prezime, veličina posjeda u Međimurja i kultura koja je zasijana na zemljištu. Propusnice će morati potvrditi općinsko poglavarstvo u Međimurju na čijem području se posjed nalazi i vojno zapovjedništvo u Čakovcu i Prelogu. Poljoprivredni radnici, sezonci, koje će dvovlasnik voditi sa sobom u Međimurje morati će kod svakog prijelaza vaditi propusnicu. Ista pravila vrijedi i za dvovlasnike sa područja Međimurja koji imaju posjede na području grada Varaždina i kotarskih oblasti Varaždin i Ludbreg. Radnicima iz Međimurja koji rade u Varaždinu izdavati će se kao i do sada propusnice koje vrijede 4 tjedna¹⁴⁴.

Stanovnici sela Šandorovec i Novog Sela dobiti će propusnice na kojima će biti naznačeno mjesto iz kojeg dolaze. Oni će u Varaždin prelaziti preko glavne ceste koja ide preko dravskog mosta. Poljoprivredne proizvode moći će prenositi u Varaždin i natrag bez ikakvih posebnih dozvola. Veće količine proizvoda mađarska straža će upisavati u iznosima kuna koje nose u Varaždin, a na povratku će hrvatska straža upisivati količinu novca koji nose u svoja

¹⁴³ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 133/1941., kut. 10.

¹⁴⁴ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 133/1941., kut. 10.

mjesta. Mađarsko izaslanstvo predložilo je slijedeća prijelazna mjesta; dravski most, Šandorovec, Novo Selo, Vularija, Meljak, Otok, Donji Mihaljevec, Sveta Marija, Donja Dubrava, Veliki Otok, Legrad i Đelekovac. S hrvatske strane prijelazna mjesta biti će nasuprot mađarskim¹⁴⁵. Stražu na hrvatskim prijelaznim mjestima obavljali su vojnici varaždinskog i čakovečkog vojnog zapovjedništva u Ludbregu. Zbog nedostatka domobrana zapovjednici financijskih ureda u Varaždinu i Ludbregu morali su odrediti po 1 osobu na stražarsko mjesto. Jačina straže je 1 domobran ili financijski djelatnik, a smjene su svakih 8 sati¹⁴⁶. Konačni dogovor o prijelaznim mjestima između kotara Varaždin i Ludbreg prema Međimurju dogovorili su predstavnici općina čiji stanovnici imaju imanja, šume i livade u Međimurju. Dogovorili su slijedeće dvovlasničke prijelaza; glavni prijelaz je glavna cesta Varaždin-Čakovec preko mosta na Dravi i željezničkog mosta preko Drave kada bude dovršen. Sporedni prijelaz je put Hrženica-Prelog preko skele na Dravi koju treba izgraditi. Ostali prijelazi su; 1. prijelaz od sela Svibovec za selo Trnovec preko Drave, 2. prijelaz Šandorovec kod sela Šandorovec kod škole, te bi taj prijelaz služio stanovnicima Šandorovca i Novog Sela da mogu obrađivati zemlju između Totovca i Kuršanca, 3. prijelaz od Žabnika i polja Siget na lijevoj obali Drave prema polju Opečnjak. Dio Siget-Opečnjak nalazi se na području kotara Varaždin, pa bi bilo potrebno da se Mađari povuku na staru granicu karaj Starog Luga i u tom slučaju nebi bilo prijelaza, 4. prijelaz od Štefanca prema Vulariji, 5. prijelaz od Šemovca prema Vulariji, 6. prijelaz od Zamlake prema Meljaku, 7. prijelaz Struge kod Struških mlinova prema Cirkovljanu i Prelogu, 8. prijelaz od Malog Bukovca prema Oporovcu¹⁴⁷.

Nakon zamjene mađarske vojne uprave s civilnim vlastima održan je novi sastanak predstavnika mađarskih civilnih vlasti u Međimurju i predstavnika Velike župe Zagorje. Sastanak je održan 12. rujna, a raspravljalo se o problemima dvovlasnika, prijelazu stanovnika Šandorovca i Novog Sela te o pojedinim slučajima prijelaza. Mađarske civilne vlasti znale su za sastanak od 12. kolovoza, ali imale su nove prijedloge. Pravila za izdavanje propusnica dvovlasnicima ostaju ista kako je dogovoreno na sastanku 12. kolovoza. Za djecu mlađu od 16 godina neće se izdavati propusnice nego će biti upisane u propusnice roditelja. Izvanredno mogu dobiti propusnicu mladići mlađi od 16 godina ako u obitelji nema starijih osoba. Stalni radnici na poljoprivrednim gospodarstvima dobivati će stalne propusnice na

¹⁴⁵ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 133/1941., kut. 10.

¹⁴⁶ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 169/1941., kut. 11.

¹⁴⁷ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 6397/1941., kut. 38.

kojima će se nalaziti fotografija osobe. Dvovlasnici mogu prelaziti Dravu biciklom i zaprežnim kolima koja imaju tablicu vlasnika.

Propusnice će se izdavati za zonu 15 kilometara udaljenosti zračne linije okomito na Dravu, odnosno na granicu. Za zapadni dio Međimurja u kojima se nalaze vinogradi izdavati će se propusnice makar su ta područja udaljenija od 15 kilometara. Dvovlasnici će ljeti moći prelaziti granicu od zore do mraka, a zimi od 6 do 20 sati. Za stanovnike Šandorovca i Novog Sela vrijede ista pravila koja su dogovorena na sastanku 12. kolovoza. Oni mogu prelazi preko dravskog mosta od 6 do 20 sati, a radnici od 4 do 22 sata. Na sastanku su dogovoreni detalji oko prigodnih propusnica koje će se izdavati za obavljanje poslova u vrlo hitnim situacijama, a izdavati će se za stanovnike u zoni od 15 kilometara od granice. Na prigodnoj propusnici mora biti označena svrha prijelaza granice, a granica se može prolaziti i tijekom noći. Sporazum je na snagu stupio 15. rujna 1941¹⁴⁸.

Nakon stupanja sporazuma na snagu u Veliku župu Zagorje i Kotarsku oblast Čakovec i Prelog u Varaždinu dolazili su dvovlasničari koji su se žalili na nepoštivanje ugovora od strane Mađara. Jednom dijelu dvovlasničara koji je dobio propusnice nakon 15. rujna, kada je sporazum stupio na snagu, kod prijelaza granice potvrđene propusnice su oduzimate s objašnjenjem da se moraju dodatno potvrditi kod pograničnog poručnika u Pušćinama. Potvrđene propusnice oduzete su Jerku Franetoviću, Đuri Mubrinu i Anti Odiću. Njima je rečeno da propusnice moraju biti potvrđene od komande graničnih trupa što u hrvatsko-mađarskim pregovorima nije dogovoreno. Propusnice im kasnije nisu vraćene¹⁴⁹.

Hrvatske vlasti slale su propusnice na potvrdu u Međimurje te su one su bile zadržane kod pogranične straže, a dvovlasnicima je rečeno da će na njih morati čekati i do tri tjedna. Mađarske vlasti nisu htjele potvrditi propusnice osobama koje su samovoljno otišle iz Međimurja ili su na to bili prisiljene. Većini dvovlasničara zabranjen je prijelaz preko granice i ubiranje jesenskih plodova. Seoski starješina Šandorovca Đuro Levačić i starješina Novog Sela Ivan Sklepić žalili su se u gradskom poglavarstvu Varaždin da su mađarske straže počele braniti odlazak stanovnika Šandorovca i Novog Sela u svoja polja koja se nalaze u općini Nedelišće i Strahoninec. Rečeno im je da moraju imati dvovlasničke propusnice kakve imaju dvovlasnici s desne obale rijeke Drave¹⁵⁰.

¹⁴⁸ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 133/1941., kut. 10.

¹⁴⁹ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 5133/1941., kut. 37.

¹⁵⁰ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 6681/1941., kut. 39.

Gradsko poglavarstvo u Varaždinu poslalo je nakon sporazuma od 15. rujna ukupno 166 propusnica u Čakovec na potvrdu, a vraćeno im je 33 propusnica. Kotarska oblast Čakovec obavijestila je Veliku župu Zagorje da ne može potvrditi propusnice osobama koje su samovoljno otišle iz Međimurja, ili su bile prisiljene na odlazak i osobama koje same ne obrađuju zemlju¹⁵¹. Mađarske vlasti u Međimurje kršile su sporazum od 15. rujna izdavanjem propusnica osobama koje se nalaze 15 kilometara od pogranične zone. Predstojništvo gradskog redarstva u Zagrebu javilo je Velikoj župi Zagorje 3. listopada o izdavanju tri propusnice mađarskih vlasti u Lendavi za putovanje u Zagreb i natrag¹⁵². Predstojništvo gradskog redarstva u Varaždinu utvrdilo je 4. listopada da su mađarske vlasti u Donjoj Lendavi izdale propusnice za putovanje u Zagreb Martinu Heraku i Bogoljubu Božiću¹⁵³.

Pitanje prijelaza granice na Dravi riješeno je 3. prosinca 1941. kada je u Budimpešti potpisan sporazum o malom pograničnom prometu između NDH i Kraljevine Mađarske. Pogranični pojas podrazumijeva područje koje graniči s državnom granicom a duboko je 10 kilometara. Iznimno se pojas može produžiti do 15 kilometara, a u to spada cijelo Međimurje do Mure i grad Varaždin sa svojim područjem u koje spadaju; Varaždin, Svibovec, Hrašćica, Varaždin brijeg, Šandorovec i Novo Selo. Pogranični promet između stanovništva pograničnog pojasa obuhvaća pitanja prijelaza granice: 1. za dvovlasnike koji imaju šumu, zemlju ili tvornicu i rudnik na jednom području, a prebivaju na drugom, 2. za ostale stanovnike pojasa koji su određeni za prijelaz prema svom zanimanju ili potrebi stanovništva, 3. za stanovnike sela Šandorovec i Novo Selo koji dolaze u Varaždin preko dravskog mosta¹⁵⁴.

Za prijelaz stanovništva određeni su slijedeći prijelazi: 1. Svibovec - Trmovec skela, 2. Varaždin – Čakovec - Pustakovec javni put, 3. Varaždin – Šandorovec - Kuršanec kao posebni put za hrvatske prijelaznike, 4. Varaždin - Čakovec željeznicom, 5. Šandorovec - Savska Ves javni put, 6. Novo Selo - Totovec javni put, 7. Žabnik - Vularija javni put, 8. Štefanec - Vularija skela, 9. Šemovec - Orehovica skela, 10. Hrženica - Prelog skela, 11. Struga - Cirkovljan skela, 12. Veliki Bukovec - Donji Mihaljevec skela, 13. Mali Bukovec - Sveta Marija javni put, 14. Veliki Otok - Donja Dubrava javni put, 15. Veliki Otok - Legrad javni put, 16. Đelekovac – Legrad javni put. Od svih prijelaza carinski prijelaz je samo u Varaždinu.

¹⁵¹ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 133/1941., kut. 10.

¹⁵² HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 5466/1941., kut. 37.

¹⁵³ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 5680/1941., kut. 37.

¹⁵⁴ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 62/1942., kut. 43.

Određene su tri vrste propusnica za prijelaz granice. Propusnica A je dvovlasnička propusnica, čiji posjed ne presijeca državnu granicu, a izdaje se dvovlasnicima posjeda ili poslovođama pravnih osoba koji imaju dvovlasnički posjed. Izdaje se na rok od jedne godine 1. veljače svake godine. U Varaždinu je izdaje župska redarstvena oblast na temelju gruntovnog izvotka. Vlasnik zemlje mora nabaviti od mađarske strane gruntovni izvod o vlasništvu zemlje. Na prolaznicu dolazi slika vlasnika. Dvovlasnička propusnica B izdaje se dvovlasnicima čiji posjed presijeca državnu granicu. Za nju vrijede ista pravila kao i za propusnicu A jedino što ima na sebi crvenu poprečnu crtu. Pogranična propusnica C izdaje se članovima obitelji i stalnim namještenicima, liječnicima, veterinarima, primaljama, ugovornim namještenicima koji se bave prijevozom, stanovnicima koji na temelju liječnike potvrde žele biti primljeni u bolnicu na suprotnoj strani granice, stanovnicima koji se bave ribarenjem. Propusnica se izdaje na jednu godinu s fotografijom i opisom svrhe izdavanja propusnice. Prigodna propusnica izdaje se onim osobama koje nisu dobili ni jednu od tri navedene propusnice, a čiji razlozi su smrt roditelja, bračnog druga, djece, neodgodive operacije ili poziv za svjedočenje na sudu¹⁵⁵.

Propusnice A, B i C vrijedi tek kad su potvrđene od strane nadležnih vlasti druge strane. Vlasnici dvovlasničke i pogranične propusnice mogu prelaziti granicu više puta dok vlasnici prigodne propusnice samo jednom. Nakon prijelaza granice vlasnik dvovlasničke ili pogranične propusnice na suprotnoj strani može se zadržati 6 dana, a prigodne propusnice 3 dana. Djeca mlađa od 15 godina ne trebaju propusnice ako su im imena na propusnicama roditelja. Stanovnicima sela Šandorovec i Novo Selo izdati će se posebna osobna iskaznica na hrvatskom i mađarskom jeziku te će vrijediti 6 mjeseci za prijelaze kod Šandorovca i dravskog mosta¹⁵⁶.

Na temelju sporazuma od 3. prosinca 1941. vlasti u Varaždinu izdale su dvovlasničke propusnice onim osobama koje imaju svoje posjede u Međimurju. Oko 70 posto propusnica je potvrđeno dok je 30 posto njih odbijeno. Mađarske vlasti u Međimurju odbijanje su obrazložili da su te osobe nepoželjne u Međimurju. To obrazloženje nije bilo u skladu sa sporazumom jer je cilj dvovlasnika posjećivanje svojih posjeda i obrada zemljišta. Vlasti u Varaždinu uputile su žalbe u županiju Zala, ali od 141 žalbe sve su odbijene. Mađarske vlasti dozvolile su svim dvovlasnicima kojima su odbijene žalbe da u 1942. godini koriste stare

¹⁵⁵ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 62/1942., kut. 43.

¹⁵⁶ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 62/1942., kut. 43.

propusnice iz 1941. godine. Stare propusnice vrijedile su do 15. rujna 1942¹⁵⁷. Ukupno je u 1942. godini Velika župa Zagorje izdala oko 1000 propusnica od kojih su mađarske vlasti potvrdile njih 75 posto. Mađarske vlasti izdale su oko 1000 propusnica za stanovnike Međimurja koji imaju posjede u kotaru Varaždin i Ludbreg¹⁵⁸. U izdavanju propusnica Hrvatima u Međimurju vlada NDH izdavala je propusnice osobama koje nisu nagingjale Mađarima. Redarstvene oblasti propuštale su sve osobe iz Međimurje koje su imale valjane propusnice. Vlada NDH smatrala je Međimurje sastavnim dijelom NDH te se nije strogo pridržavala svih propisa zbog nepovoljnog djelovanja na Međimurce koji bi to mogli shvatiti kao ravnodušnost vlasti prema njima¹⁵⁹.

Unatoč potpisanome sporazumu mađarske vlasti i dalje su kršile prava dvovlasničara. Posebno su se na udaru mađarskih vlasti našli stanovnici sela Šandorovec i Novog Sela. Mađarske vlasti stanovnicima tih sela zabranjivale su odlazak na njihova zemljišta i obradu zemljišta. Tražile su od vlasnika zemljišta da plate dužni porez i namete za zemljišta. U općini Strahoninec stanovnici sela Šandorovec i Novo Selo bili su dužni 5199 penga u ime poreza te je taj dug podmirio Odsjek za državnu imovinu, navjeru i dugove¹⁶⁰. Općina Strahoninec je oduzimala zemlju stanovnicima Šandorovca i Novog Sela i predavala je osobama koje su simpatizirale mađarsku vlast. Franji Mohariću oduzeta je livada i dana je Josipu Božaniću. Moharić je tu zemlju kupio 1932. godine. Antunu Polancu oduzeta je zemlja na kojoj je imao zasijanu pšenicu te je predana žandarmerijskoj četi iz Čakovca. Zemlju je kupio 1932. godine. Đuri Novaku iz Novog Sela oduzeta je zemlja i predana Vrbanec Blažu¹⁶¹.

Općina Nedelišće postupala je isto kao i općina Strahoninec. Franjo Novak iz Novog Sela htio je platiti porez i namet za zemljište koje ima u općini Nedelišće. U općini mu je rečeno da ne mora platiti porez i namet nego zakup za zemljište koje je njegovo i koje je on kupio nakon agrarne reforme. Nakon što je odbio platiti zakupninu općinski bilježnik je rekao da će mu u roku par dana pobrati urod sa zemlje. Općina Nedelišće je tako postupala sa svim vlasnicima zemljišta iz Šandorovca i Novog Sela¹⁶². Općina je tim vlasnicima govorila da će od jeseni morati napustiti zemljišta jer više nisu njihova. Zemljište Alekse Grabar mađarske vlasti dale su već tokom jeseni drugoj osobi koja je zasijala zimski usjev¹⁶³. Ukupno je na području

¹⁵⁷ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 1146/1942., kut. 13.

¹⁵⁸ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 43/1943., kut. 17.

¹⁵⁹ DAM-890, KOČPV, 550/1943., kut. 2.

¹⁶⁰ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 12041/1942., kut. 66.

¹⁶¹ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 17530/1942., kut. 74.

¹⁶² HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 14881/1942., kut. 70.

¹⁶³ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 16697/1942., kut. 72.

općine Strahoninec i Nedelišće oko 140 stanovnika Šandorovca i Novog Sela imalo zemljišta u veličini oko 200 rali koje su im oduzele mađarske vlasti. Ta zemljišta kupili su stanovnici tih sela od banke Slavonija d.d. Zagreb nakon agrarne reforme. Stanovnici sela željeli su sastaviti delegaciju od 5 osoba koja bi otišla Poglavniku Anti Paveliću te bi s njim razgovarala o povratku zemlje. Delegaciju bi činili Hajdinjak Antun, Magić Mijo, Plavtak Martin, Jelinić Filip i Moharić Franjo¹⁶⁴. Vlasnici zemlje koji su zemlju dobili u agrarnoj reformi od posjeda grofa Feštetića zemlja je oduzeta te su je mađarske vlasti podijelile svojim interesentima. U toj skupini bilo je 96 osoba iz Novog Sela i 37 iz Šandorovca, a zemlja je bila veličine 250 jutara¹⁶⁵.

Na udaru mađarskih vlasti našli su se i željeznički radnici koji su nakon mađarske okupacije Međimurja prešli u NDH i tamo nastavili svoj posao. Neki od njih prešli su sa svojim obiteljima, a nekima su obitelji ostale u Međimurju. Od ukupno 93 radnika njih 37 otišlo je s obiteljima u NDH, a 56 radnika otišlo je u NDH bez obitelji. Svi radnici mogli su sa svojim dvovlasničkim propusnicama prelaziti u Međimurje i posjećivati svoje obitelji. Od 1. srpnja 1942. mađarske vlasti zabranile su željezničarima prijelaz sa starim propusnicama, te su tražile nove. Ministarstvo vanjski poslova je preko poslanika NDH u Budimpešti prosvjedovalo kod mađarskog ministarstva vanjskih poslova koje im je obećalo da će se problem riješiti te da će se željezničarima dozvoliti prijelaz sa starim propusnicama dok se nove ne riješe. Mađarski ministar unutarnjih poslova obavijestio je 30. listopada 1942. poslanika NDH u Budimpešti da je riješio žalbe željezničara kojih je bilo ukupno 140. Odobrio je 71 propusnicu, 11 propusnica za članove obitelji je potvrđeno dok su ostale odbijene jer ne spadaju u opseg pograničnog prometa¹⁶⁶.

5. Mađarsko pripojenje Međimurja 16. prosinca 1941.

Mađarska vlada više nije htjela čekati nove pregovore o Međimurju te je poslala u parlament zakonski nacrt o priključenju južnih krajeva. Mađarski parlament je na sjednici 16. prosinca

¹⁶⁴ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 4464/1943., kut. 85.

¹⁶⁵ HDA-255, Velika župa Zagorje, Opći spisi, 4628/1943., kut. 85.

¹⁶⁶ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 1435/1942., kut. 14.

prihvatio prijedlog vlade. Predsjednik mađarske vlade u svom govoru nakon proglašenja zakona, pozdravio je vjerni narod Međimurja koji se, eto, vratio Mađarskoj. Odgovor mađarskom priključenju Međimurja dao je Mladen Lorković u osobnoj noti 5. siječnja 1942. U noti Lorković govori o pripajanju Međimurja Mađarskoj te spominje hrvatsku notu od 10. srpnja u kojoj se prosvjedovalo protiv okupacije Međimurja. Mađarski je parlament sada izglasao zakon o pripajanju te je time jednostranim rješenjem pokušao riješiti granicu između obje države. Vlada NDH je mišljenja da takav postupak mađarske vlade ne može stvoriti pravno stanje i pogodovati dobrosusjedskim odnosima te ne odgovara duhu nove Europe. Takav zakon ne može formirati pravno stanje između država koje su povezane Trojnim paktom i paktom protiv Kominterne. Hrvatska vlada odlučno protestira protiv zakona o pripojenju Južnih krajeva Kraljevini Mađarskoj koji se odnosi i na područje Međimurja¹⁶⁷.

Ministar Lorković razgovarao je s poslanikom Kascheom 10. siječnja te je u razgovoru spomenuto pitanje Međimurja. Poslanik Kasche obećao je Lorkoviću da će u Berlinu pitati o mogućnosti kompenzacije Međimurja za Banat¹⁶⁸. U Berlinu je, novi poslanik NDH Mile Budak, razgovarao 13. siječnja s njemačkim državnim tajnikom von Weizsäckerom. Budak je spomenuo loše hrvatsko-mađarske odnose. On se nada da Ribbentropovim posjetom Budimpešti hrvatski interesi neće biti okrnjeni. Budak je Weizsäckeru predao prijepis note koju je poslanstvo NDH u Budimpešti predalo tamošnjem ministarstvu vanjskih poslova. U noti hrvatska vlada protestira protiv odluke o pripojenju Međimurja Mađarskoj. Državni tajnik Weizsacker je kod primitka note rekao da notu prima samo kao informaciju te da Njemačka i dalje zadržava neutralan stav u hrvatsko-mađarskom sporu. Budak je potvrdio da vlada NDH ne planira ići dalje od uloženog protesta te će se pitanje Međimurja riješiti kada se riješe veći problemi¹⁶⁹.

Ministar Lorković 15. siječnja razgovarao je s mađarskim poslanikom Marossyem koji mu je rekao da su u kinima zabranjene slike Velike Mađarske zbog protesta Hrvatske. Poslanik je spomenuo premijeru Bardossyju da nema smisla negirati hrvatski značaj Međimurja na što se on složio. Poslanik smatra hrvatsku prosvjednu notu vrlo oštrom iako ne zna njezin sadržaj¹⁷⁰.

Mađarska vojska osuđivala je politiku mađarske vlade u hrvatskom-mađarskom sporu o Međimurju. Mađarski vojni ataše u Sofiji posjetio je poslanika Židovca 7. ožujka 1942. te mu

¹⁶⁷ B. KRIZMAN, NDH između, 92., 212.-213.

¹⁶⁸ Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković ministar urotnik*, Zagreb 1998., 135. (dalje: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, Mladen Lorković)

¹⁶⁹ B. KRIZMAN, NDH između, 212.

¹⁷⁰ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, Mladen Lorković, 136.

je rekao da vojska misli da Međimurje treba dati Hrvatskoj te da svi razumni ljudi u Budimpešti osuđuju mađarsku politiku koja im stvara vanjske neprijatelje, posebno u hrvatskom slučaju. Hatz misli da će se pitanje Međimurja prije ili kasnije riješiti pozitivno za Hrvatsku¹⁷¹. Mađarski poslanik Arnothy posjetio je Židovca 28. svibnja te mu je rekao da Hrvatska mora imati vanjsku politiku koja ima razumijevanje i za potrebe drugih te da se pitanje Međimurja ne smije previše forsirati, makar je jasno da će se jednom riješiti¹⁷².

Na prijedlog Mađara novi pregovori o uređenju pitanja granice na Dravi počeli su 28. travnja. Mađarski prijedlog bio je da se granica na Dravi odredi od Barsca nizvodno. Hrvatsku delegaciju vodio je Josip Milković¹⁷³, a delegacija je na konferenciju došla s prijedlogom da se granica određuje od ušća Mure nizvodno, a ne od Barsca. Na pregovorima 5. svibnja ministar Lorković prema uputama Pavelića odbio je ponudu koju je donio mađarski poslanik iz Budimpešte. Vođa mađarske delegacije Sebesteny na svoju je inicijativu napisao novi prijedlog po kojemu bi Međimurje načelno pripalo Hrvatskoj, na što je Marossy izričito upozorio Sebestenya, ali je ovaj rekao da je to područje Mađarska već anektirala i da ga ta izjava neće kompromitirati pred vladom. Lorković je rekao da će taj prijedlog prenijeti Paveliću, a on vladi¹⁷⁴. Hrvatska vlada je i dalje smatrala Međimurje svojim teritorijem te je to i naglašavala u službenoj komunikaciji s Mađarskom. Mađarski poslanik u Zagrebu na temelju upute svog ministarstva vanjskih poslova vraćao je sve note u kojima je hrvatska vlada spominjala Međimurje kao sastavni dio Hrvatske¹⁷⁵.

Novi predsjednik mađarske vlade Miklos Kallay primio je 7. travnja poslanika NDH u Budimpešti Ivu pl. Gaju¹⁷⁶. Kallay je rekao Gaju da Mađari drže Međimurje samo iz principa te da će ga prisilno držati do eventualne mirovne konferencije na kojoj će se riješiti teritorijalna pitanja. Eventualnim pripojenjem Međimurja Hrvatskoj bio bi učinjen presedan i za ostala područja koja je Mađarska prije držala, a kad bi to izgubila, propala bi cijela načelna politika Mađarske. Premijer Kallay rekao je da hrvatska vlada ne forsira pitanje Međimurja jer će se nakon velikih europskih pitanja naći vremena za rješavanje međusobnih problema¹⁷⁷.

¹⁷¹ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, Poslanstvo NDH, dok. 83.

¹⁷² N. KISIĆ KOLANOVIĆ, Poslanstvo NDH, dok. 96.

¹⁷³ Josip Milković (1909.-1966.) rodio se u Senju. Godine 1942. preuzima mjesto šefa Stalnog trgovinskog izaslanstva NDH u Zurichu. Umro je u Švicarskoj 1966. godine.

¹⁷⁴ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Ministarstvo vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske, Dnevni izvještaj MVP br. 2 Poglavniku NDH, kut. 1. (dalje: HDA-227, MVP NDH)

¹⁷⁵ HDA-227, MVP NDH, Dnevni izvještaj MVP br. 8 Poglavniku NDH, kut. 1.

¹⁷⁶ Ivo pl. Gaj od lipnja 1941. bio je otpravnik poslova u Budimpešti, a kasnije je imenovan poslanikom. U svojstvu poslanika ostao je do 10. ožujka 1942. kada ga je naslijedio Branko Benzon.

¹⁷⁷ HDA-227, MVP NDH, Dnevni izvještaj MVP br. Poglavniku NDH, kut. 1.

Pitanje Međimurja u pregovorima tijekom 1942. nije riješeno. U toku pregovora dogovoreno je da granica ide srednjim tokom Drave i Dunave. Mađarska strana pristala je dati Hrvatskoj otoke Šarengradska ada, Hadel i Krčadinska ada koji se nalaze sjeverno od srednjeg toka Dunava¹⁷⁸. Tim teritorijalnim ustupcima Mađari su htjeli umiriti hrvatske želje za povratom Međimurja. Mađari su i dalje u službenoj komunikaciji s hrvatskom vladom Međimurje smatrali svojim područjem te su predlagali da se o sudbini Međimurja raspravlja na konferencija nakon rata.

6. Svećenstvo Međimurja pod mađarskom okupacijom

Na udaru mađarske vojske nakon njezinog ulaska u Međimurje našlo se i hrvatsko svećenstvo. U franjevački samostan u Čakovcu, 18. travnja oko 6 sati navečer, upalo je oko 35 mađarskih vojnika naoružanih puškama s nataknutim bajonetama. Vojnike su vodila trojica civila među kojima se isticao Bela Majerščak. Vojska je u samostanu tražila oružje. Jedan vojnik prijetio je franjevcu Vladimiru Vinceku jer nije naučio mađarski jezik. Bela Majerščak prijetio je franjevcu Vinceku jer je došao u općinu i tražio da se skine mađarska zastava, na što mu je on odgovorio da je tražio da se Židovima zabrani vješanje hrvatske zastave jer su napravili pravu trgovinu sa zastavama. Kad je ušla njemačka vojska stavili su hrvatske zastave, a kad je ona otišla i došla mađarska vojska stavili su mađarsku zastavu. Kad se počelo govoriti da Mađari odlaze Židovi su opet stavili hrvatsku zastavu. Zbog toga su Židovi prijetili franjevcu Vinceku da će ga izvesti pred ratni sud. Vojska je u samostanu skinula hrvatsku zastavu i stavila mađarsku. Slijedeći dan došao je u samostan jedan oficir s vojnicima koji je napravio premetačinu u samostanu tražeći oružje. U Čakovcu se počinju širiti vijesti da su u samostanu nađeni mitraljezi i revolveri¹⁷⁹. Zlostavljanje mađarske vojske nad franjevcima nastavljeno je i u mjesecu svibnju. Kod večernje svete mise 20. svibnja upala je rulja civila s vojnicima u crkvu i prekinula misu Vladimira Vinceka. Vojska je postrojila sve franjevce, a u vojnu komandu odvela je Vladu Vinceka i Petronija Pajtlera. Slijedeći dan oni su protjerani preko Drave u Varaždin, a na njihovo mjesto Mađari su doveli dvojici

¹⁷⁸ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, Mladen Lorković, 210.

¹⁷⁹ DAM-890, KOČPV, Spisi dokumenata iz Čakovca, dok. bez broja, kut. 1.

franjevaca iz Mađarske. Stariji franjevac vratio se u svoju župu u Nagykaniszu, dok je mlađi Muray Frigyes ostao u samostanu¹⁸⁰.

Uz protjerivanje hrvatskih činovnika Mađari su počeli smišljati plan o protjerivanju hrvatskog svećenstva. Župnik u Nedelišću Valentin Lehpamer, koji je ujedno bio i dekan Gornjomeđimurskog dekanata, piše 13. srpnja nadbiskupu Alojziju Stepincu da je saznao od jednog franjevca iz Velike Kaniže koji trajno boravi u Čakovcu, najvjerojatnije Muray Frigyesa, da mađarske vlasti planiraju otjerati sve svećenike Hrvate iz Međimurja. Župnik moli nadbiskupa da sve učini kod Svete Stolice da se to ne dogodi. Zbog nedolaska pošte u Međimurje, župnik Lehpamer moli nadbiskupa neka mu piše na župni ured u Varaždinu¹⁸¹. Zlostavljanje Mađara nad hrvatskim svećenstvom počinje i van Čakovca. U Svetom Martinu na Muri 29. srpnja uhićeni su župnik, bilježnički blagajnik i učitelj te su odvedeni u vojnu komandu u Čakovec. Župnik Vladimir Pelin optužen je da je govorio protiv mađarske države te da župljani traže mađarskog svećenika. Svećenik je rekao da je vezan za župu te da je dao svećeničku riječ da neće raditi protiv mađarske države, inače će biti interniran. Župnik je pušten, ali 2. kolovoza u Sv. Martinu na Muri dolaze 4 civila koji su na prevaru ušli u farof te su prijetili župniku revolverom da u roku od 24 sata mora otići preko Drave. Stanovništvo sela stalo je uz svog župnika¹⁸².

Zbog sve teže situacije nadbiskup Stepinac 8. kolovoza 1941. imenovao je župnika u Selnici Ignacija Rodića generalnim vikarom za Međimurje¹⁸³. Prava i dužnosti generalnog vikara određena su Zakonikom kanonskog prava. Generalni vikar kod upravljanja ima redovitu i zamjensku vlast u duhovnim i materijalnim stvarima. Njegova izvršna vlast identična je s vlašću dijecezanskog biskupa. Generalni vikar je slao mladomisnike, rođene u Međimurju, u ispražnjenje župe, a o svemu je izvješćivao Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu. Imao je pravo davati oprost od oziva i ženidbenih zapreka, dodjeljivao je privremenu jurisdikciju stranim svećenicima koji su došli u Međimurje kako bi mogli ispovijedati, dijelio je dopuštenja za služenje mise „sub divo“ tj. izvan crkve, a primao je i molbe za primitak u Katoličku crkvu¹⁸⁴.

¹⁸⁰ J. KOLARIĆ, Međimurje u župnim kronikama, 38.

¹⁸¹ Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Izdvojeni spisi Prezidijala, Akti Međimurja 1941.-1945., 16/1941., fascikl 6. (dalje: NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala)

¹⁸² NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala, dokument bez broja, fascikl 6.

¹⁸³ NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala, dokument bez broja, fascikl 6.

¹⁸⁴ J. KOLARIĆ, Međimurje u župnim kronikama, 33.

Pritisak Mađara na hrvatske svećenike postao je sve jači. Franjevački samostan u Čakovcu javlja Velikoj župi Zagorje da ih mađarske vlasti traže polaganje prisege mađarskoj državi. Franjevci traže od hrvatske vlade mišljenje o polaganju prisege, a u slučaju ako polože prisegu da neće biti proglašeni izdajicama kada dođu u Hrvatsku. Mađari su franjevcima dali rok od 8 dana da napuste Međimurje ako ne polože prisegu. Franjevci mole da im hrvatska vlada dodijeli imunitet osobe i imovine, osigura slobodan prijelaz i besplatan prijevoz automobilima. Prijeti im se velikim terorom, ubijanjem i bombama¹⁸⁵. Nadbiskup Stepinac odgovorio je preko Matije Proštenika, kanonika u Varaždinu, svećenstvu u Međimurju. Za njega je manje zlo ako svećenici polože prisegu koju traže mađarske vlasti, nego da hrvatsko stanovništvo u Međimurju ostane bez hrvatskog svećenstva. Svećenici neka samo propovijedaju evanđelje na materinskom jeziku kojega narod jedino poznaje. Ako bi se u prisegi tražilo da prekinu odnose sa zagrebačkom nadbiskupijom neka kažu Mađarima da to ne smiju učiniti bez dozvole Svete Stolice. Ako mađarska vlada dobije dozvolu oni će se pokoriti toj dozvoli. Stepinac piše da je sve poduzeo u Rimu da Mađari ne dobiju dozvolu. Najviše bi mogli dobiti privremenu administraturu, ali ništa više dok traje rat. Stepinac je uvjeren da će Međimurje biti Hrvatsko jer pripada nama po Božjem i ljudskom pravu. Cijelome svećenstvu u Međimurju šalje biskupski blagoslov s porukom da strpljivo nose svoj križ, i da on pati zajedno s njima i cijelim stanovništvom¹⁸⁶.

O stanju u Međimurju nadbiskup Stepinac izvijestio je Antu Pavelića. Stepinac mu piše o teškom položaju svećenstva u Međimurju koje je izloženo mađarskim progonima. Ignacija Rodića imenovao je generalnim vikarom za Međimurje sa svim ovlastima biskupa. Mađarska diplomacija je poduzela sve u Rimu da Međimurje otcijepi od zagrebačke nadbiskupije. Mađarske vlasti u Međimurju su tražile prisegu lojalnosti svećenstva inače će svi biti istjerani u roku od 8 dana. Stepinac im je odgovorio da je bolje da polože prisegu nego da stanovništvo ostane bez hrvatskog svećenstva. Ako bi mađarske vlasti tražile od Pavelića da prekine vezu Međimurja sa zagrebačkom nadbiskupijom neka im odgovori da to ne može učiniti bez dozvole Svete Stolice. Stepinac moli Poglavnika da se ne napada svećenstvo ako bude moralo položiti prisegu te ga moli da intervenira kod mađarskih vlasti da prestanu sa progonom hrvatskog svećenstva u Međimurju.

¹⁸⁵ NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala, 179/1941., fascikl 7.

¹⁸⁶ Nadbiskupski arhiv Zagreb, Generalni vikarijat za Međimurje, 129/1941., kut. 1. (dalje: NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje)

Svi međimurski svećenici pozvani su 21. kolovoza u franjevački samostan u Čakovcu na polaganje prisege mađarskoj državi. Prije polaganja prisege svećenici su raspravljali da li položiti prisegu ili ne. Neki su tvrdili da ih prisega neće osloboditi od deportacije u Hrvatsku. U 10 sati došla je mađarska komisija koju su činili zapovjednik Timar, kotarski predstojnik Vida Ferenc i njegov zamjenik, jedan detektivski časnik i mađarski vojni kapelan Muray Frigyes. Od ukupno devet točaka prisege pročitane su tri točke koje su glasile: 1. ne priznaju se nikakva imenovanja zagrebačkog nadbiskupa, pa ni imenovanje generalnog vikara Ignacija Rodića, 2. sa Zagrebom se ne mogu održavati nikakve veze, jer bi uplitanje zagrebačkog nadbiskupa u Međimurje predstavljalo uplitanje u strane crkvene vlasti i u tuđi teritorij; tko bude uhvaćen da to čini, bit će najstrože kažnjen, 3. iz Hrvatske u Međimurje ne može doći nijedan hrvatski svećenik; jedino se svećenici rođeni u Međimurju mogu vratiti (što je kasnije porečeno); u Međimurju će namještenje dobiti svećenici iz sombatske biskupije. Nakon čitanja izjave nastalo je komešanje među svećenicima jer su jedni tvrdili da se potpisivanjem prisege odriču zagrebačke nadbiskupije. Od ukupno 24 svećenika prisegu je potpisalo njih 14, a 10 je tražilo rok za razmišljanje. Od 10 svećenika koji nisu položili prisegu njih 8 se poslijepodne vratilo na potpisivanje prisege, ali im nije bilo dozvoljeno potpisivanje. Određen im je rok od 7 dana da se isele iz Međimurja, a kasnije im je produžen na 20 dana. Prisegu su potpisali; Gužvinec Ivan župnik u Macincu, Srša Matej upravitelj župe Gornji Mihaljevec, Gazivoda Dragutin kapelan u Nedelišću, Novak Anđeo upravitelj župe Čakovec, Henrik Kroder župnik u Vratišincu, Rodić Ignac župnik u Selnici i generalni vikar za Međimurje, Košak Pavao župnik u Belici, Vojvoda Alojzije upravitelj župe Prelog, Fišer Andrija upravitelj župe Sv. Juraj u Trnju, Malek Valent župnik u Maloj Subotici, Baligač Josip župnik u Kotoribi, Horvat Josip župnik u Dekanovcu, Ošljaj Stjepan župnik u Goričanu, te još jedan župnik. Prisegu nisu položili; Horvatić Juraj župnik u Štrigovi, Volk Josip upravitelj župe Sv. Juraj na Bregu, Lehpamer Valent župnik u Nedelišću, Mareković Ivan kapelan u Selnici, Pelin Vladimir župnik u Sv. Martinu na Muri, Balog Franjo upravitelj župe u Donjem Vidovcu, Marciuš Ivan župnik u Sv. Mariji na Muri, Kristović Josip župnik u Podturnu, Pintar Vilko župnik u Draškovcu, Kočila Mirko kapelan u Sv. Jurju u Trnju. Svi svećenici koji su potpisali prisegu postali su mađarski državljani ako su rođeni Međimurci, a oni koji nisu morati će zatražiti mađarsko državljanstvo¹⁸⁷. Polaganje prisege mađarskoj državi bilo je

¹⁸⁷ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 263/1941., kut. 11., J. KOLARIĆ, Međimurje u župnim kronikama, 53.-54.

sredstvo kojim su mađarske vlasti u Međimurju htjele prisiliti hrvatsko svećenstvo da govori za mađarsku nacionalnu stvar¹⁸⁸.

Upravitelj župe Donji Vidovec Franjo Balog tražio je od nadbiskupa Stepinca da se nađe služba svećenicima koji nisu položili prisegu u drugim župama. Moli nadbiskupa da posreduje kod hrvatske vlade da im se osiguraju automobili koji će ih prevesti preko Drave¹⁸⁹. Župnik Lehpamer iz Nedelišća piše 22. kolovoza nadbiskupu Stepincu da je 8 svećenika odbilo potpisati prisegu jer se od njih tražilo da prekinu veze sa zagrebačkom nadbiskupijom i da zatraže mađarsko državljanstvo. Ostali svećenici položili su prisegu jer se od njih nije tražilo da zatraže mađarsko državljanstvo pošto su Međimurci ili su u Međimurju bili prije 1918. Župnik Lehpamer moli Stepinca da intervenira kod Pavelića i Pape¹⁹⁰.

Ante Pavelić je 17. kolovoza, kada je primio izvještaj Stepinca o stanju u Međimurju i traženju hrvatskog svećenstva da položi prisegu mađarskoj državi, poslao predstavku preko hrvatskog poslanika u Budimpešti. Mađarski ministar unutarnjih poslova 26. kolovoza izdao je naredbu kojom je obustavio polaganje prisege svećenstva u Međimurju mađarskoj državi, a oni svećenici koji su položili prisegu moraju se osloboditi prisege. Nadbiskupski duhovni stol javio je 29. kolovoza župniku Male Subotice da svi svećenici u Međimurju moraju ostati na svojim mjestima¹⁹¹. Svećenici u Međimurju koji su položili prisegu mađarskoj državi nisu još dobili potvrdu o razrješenju od zakletve. Mađarske vlast još su uvijek preko svojih nižih organa pokušavale iseliti hrvatsko svećenstvo iz Međimurja. U tu svrhu počeli su se skupljati potpisi u Čakovcu da se litanije u crkvi pjevaju na mađarskom, a ne hrvatskom jeziku¹⁹². Generalnom vikaru za Međimurje Ignaciju Rodiću 22. rujna 1941. javio je Nadbiskupski duhovni stol o rješenju mađarskog ministra unutarnjih poslova od 26. kolovoza¹⁹³, a pismeno rješenje mađarskih vlasti o oslobođenju prisege svećenika koji su položili prisegu dobio je 15. listopada. Odmah je sazvaio sve svećenike te ih je upoznao sa rješenjem. Povodom te vijesti na čakovečkim ulicama došlo je do demonstracija na kojima se prijetilo svećenicima da će ih se otjerati u Dravu. Zlostavljanje svećenika je nastavljeno. Dana 2. studenog za vrijeme svete

¹⁸⁸ DAM-890, KOČPV, 2184/1941., kut. 6.

¹⁸⁹ NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala, dok. bez broja, fascikl 6.

¹⁹⁰ NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala, dok. bez broja, fascikl 6.

¹⁹¹ NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala, dok. bez broja, fascikl 6.

¹⁹² HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 341/1941. kut. 11.

¹⁹³ NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 72/1941., kut. 1.

mise u Čakovcu došli su na kor crkve pjevači mađarskog društva Zrinski koji su potjerali hrvatske pjevače nakon čega je svećenik prekinuo misu¹⁹⁴.

Uprava Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda sa sjedištem u Zagrebu poslala je u franjevački samostan u Čakovcu komesara ili zastupnika provincijala Norberta Žaligu. Njegova dužnost bila je da se brine za samostan koji se nalazi pod mađarskom okupacijom. On je na dužnost stupio 2. rujna 1941. Franjevci čakovečkog samostana predavali su vjeronauk na hrvatskom i mađarskom jeziku učenicima čakovečkih škola. Mađarske vlasti su krajem listopada 1941. godine zabranile hrvatskim franjevcima predavanje u školama te su pozvale svoje franjevce. Za svoje svećenstvo mađarske vlasti morale su dobiti dozvolu zagrebačkog nadbiskupa jer se Međimurje nalazi pod upravom zagrebačke nadbiskupije. Mađarsko svećenstvo prijeti hrvatskom svećenstvu da će biti protjerani preko Drave i da će ih napasti građani Čakovca¹⁹⁵. Mađarske vlasti odredile su za katehetu u Preparandiji vojnog kapelana Muray Frigyesa, dok su iz Mađarske pozvani Anastaz Horvat koji je predavao u građanskoj i trgovačkoj školi i Geza Fekete koji je imenovan katehetom u čakovečkoj osnovnoj školi.

Nadbiskup Stepinac odobrio je 17. prosinca 1941. jurisdikciju u granicama crkvenog zakona mađarskim franjevcima Anastazu Horvatu i Gezi Feketi. Nadbiskup je dozvolio da franjevci mogu ispovijedati djecu koja se žele ispovijedati kod njih¹⁹⁶. Mađarske vlasti u Međimurju počele su s prikupljanjem potpisa vjernika za pripojenjem Međimurja sombatheljskoj biskupiji. Molbu je potpisalo dosta Međimuraca jer su na to bili prisiljeni. Jedan vjernik iz Cirkovljana potpisao je molbu jer je bio prisiljen od dvojice žandara koji su bili s bilježnikom. U Prelogu su vlasti skupljale potpise tako što su stanovnicima govorile da u molbi traže da Međimurje postane samostalna biskupija, a Ignacije Rodić biskupom. U nekim selima žene su dobile cedulje za brašno i šećer u zamjenu za potpis molbe¹⁹⁷. Mađari su kod skupljanja potpisa stanovništvu govorili da se skupljaju potpise za molbu kojom se traži da mađarski biskup Zadavec služi misu u Čakovcu. Neki sakupljači davali su i prazne papire na potpis, a kada su Međimurci tražili sadržaj papira sakupljači su im davali papire na kojima se tražilo otcjepljenje Međimurja od zagrebačke nadbiskupije¹⁹⁸.

¹⁹⁴ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 369/1941., kut. 11.

¹⁹⁵ J. KOLARIĆ, Međimurje u župnim kronikama, 33., HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 395/1941., kut. 11.

¹⁹⁶ NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 113/1941. kut. 1.

¹⁹⁷ NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala, dok. bez broja, fascikl 10.

¹⁹⁸ Građa za povijest, knjiga II, dok. 237.

Mađarski svećenici, kojima je uskraćena jurisdikcija u Međimurju, sastavili su letak koji potječe od stanovništva Međimurja kojim traže otcjepljenje Međimurja od zagrebačke nadbiskupije. Letak je upućen Papi¹⁹⁹. Na taj letak odgovorili su hrvatski svećenici iz Međimurja, njih 26, predstavkom Papi. Letak se nalazi u fondu Ministarstva vanjskih poslova NDH. Svećenstvo se sastalo 15. siječnja 1942., te je predstavka bila upućena i Poglavniku Paveliću. U predstavi svećenici traže da se Međimurje vrati Hrvatskoj i da se provede plebiscit bez Mađara. Mađari lažno prikupljaju potpise za priključenje Međimurja Mađarskoj, a Međimurje je na mađarskim zemljovidima prikazano kao dio Mađarske. Svećenici se pitaju zašto zagrebački radio šuti o njima²⁰⁰.

O teškoj situaciji hrvatskog svećenstva u Međimurju bila je obaviještena Sveta Stolica. Nadbiskup Stepinac redovito je izvještavao i intervenirao u korist Međimurja u Rimu. Sveta Stolica odgovorila je Stepincu da dok traje rat neće dozvoliti da Međimurje potpadne pod Mađarsku. Stepinac je upozoren iz Rima da se hrvatsko svećenstvo mora strogo držati crkvenih stvari i da ne smije dati povoda mađarskim vlastima za djelovanje. Svećenici moraju pripaziti na svoje govore u crkvi i školi jer bi jedan krivi govor mogao dovesti do toga da svećenstvo bude istjerano iz Međimurja²⁰¹.

U mjesecu travnju i svibnju 1942. u tri navrata razbijeni su prozori na franjevačkom samostanu u Čakovcu. Franjevci zbog učestalih napada nisu više popravljali prozore, ali su im mađarski žandari naredili da to učine. Žandarmerija je 21. lipnja 1942. četvrti put poslala nalog da se prozori poprave na vlastiti trošak pošto krivci nisu pronađeni. Šef policije došao je u samostan 27. lipnja te je zamolio da se prozori poprave radi mira jer ako to ne učine popraviti će ih vlast na trošak samostana. Mađarima je bilo u interesu da se prozori poprave jer se 9. srpnja pred franjevačkim samostanom spremala proslava pripojenja Međimurja Mađarskoj²⁰². Lažne optužbe i suđenja hrvatskim svećenicima služile su Mađarima kako bi lakše mogli istjerati svećenike iz Međimurja i na njihovo mjesto dovesti mađarske svećenike. Upravitelj župe Gornji Mihaljevec Matej Srša bio je pozvan 20. ožujka 1942. na sud u Nagykanizsu zbog pobune stanovništva. Optužen je da je vojnom obvezniku Konradu Novaku iz Preseke rekao zašto ide u mađarsku vojsku te da će Međimurje pripasti Hrvatskoj. Za takvu optužbu svećenik je mogao dobiti od 5 do 10 godina zatvora i zapljenu imovine. Svećenik je

¹⁹⁹ NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala, dok. bez broja, fascikl 10.

²⁰⁰ HDA-227, MVP NDH, Odsjek za Podunavlje, Balkan i Istok, Opći spisi, bez broja, kut. 6.

²⁰¹ NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 121/1941., kut. 1.

²⁰² J. KOLARIĆ, Međimurje u župnim kronikama, 41.

oslobođen optužbe jer svjedoci, općinski pisari Ivan Kovačić i Helena Kolman, nisu bili uvjerljivi, a nijedan drugi župljanin nije htio svjedočiti protiv župnika²⁰³.

O slabom poznavanju stanja u Međimurju i nadležnostima tamošnjeg svećenstva dovoljno govori dopis ministarstva vjere koji je Generalni vikar za Međimurje primio 13. kolovoza 1942. godine. U dopisu ministarstvo poziva generalnog vikara da za sela Ivanovec i Šandorovec, koja su okupacijom Mađarske došla u Međimurje, odredi najbližu župu u koju će ići na misu. O stanju u tim selima nije bio obaviješten ni generalni vikar jer je odgovorio ministarstvu vjere da u tim selima misu služe svećenici župe Nedelišće²⁰⁴. Župnik župe Nedelišće Lehpamer odgovorio je generalnom vikaru 9. rujna, na njegov dopis od 4. rujna u kojemu je tražio od njega da služi misu u selima Ivanovec i Šandorovec. Selo Ivanovec spada pod župu Čakovec, a selo Šandorovec nije okupirano od mađarske vojske, nego se nalazi u NDH, te politički i crkveno pripada pod Varaždin. Granica između Mađarske i NDH ide između sela Kuršanec i Šandorovec. Mađarski stražari stoje u selu Kuršanec, a hrvatski u Šandorovcu. Mađarski stražari ne puštaju svećenika iz Nedelišća u Šandorovec, a ni ljude iz Šandorovca u Nedelišće. Ministarstvo vjera krivo je informirano kada misli da je Šandorovec okupiran od mađarskih vlasti²⁰⁵.

Svećenicima u Međimurju mađarske vlasti pravile su velike poteškoće zbog upotrebe hrvatskih molitvenika i katekizama. Nadbiskupski duhovni stol zamolio je ministarstvo vanjskih poslova NDH da dogovori s mađarskim vlastima slobodnu upotrebu hrvatskih katekizama i molitvenika. U tim knjigama nema nikakve politike. Ako se neće postići dogovor s mađarskim vlastima nadbiskupski duhovni stol pristaje na to da se u Mađarskoj štampaju odobreni katekizmi ali na hrvatskom književnom jeziku. Dok se ne otštampaju novi katekizmi upotrebljavati će se stari²⁰⁶. Mađarsko ministarstvo za bogoštovlje i nastavu predložilo je sredinom prosinca 1943. generalnom vikaru za Međimurje vjeronaučne udžbenike za osnovne škole koje je izdalo društvo sv. Stjepana u Budimpešti, na hrvatskom jeziku. Generalni vikar je u dogovoru s međimurskim svećenicima odabrao udžbenik za prvi i drugi razred te mali katekizam za treći i četvrti razred. Odbijen je prijedlog udžbenika za drugi razred pučke škole jer nije pisan na hrvatskom književnom jeziku, nego na iskrivljenom kajkavskom dijalektu. Taj udžbenik preveo je s mađarskog Anastaz Horvath, a Mađari su ga

²⁰³ J. KOLARIĆ, Međimurje u župnim kronikama, 67.

²⁰⁴ NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 238./1942. kut. 1.

²⁰⁵ NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 248/1942., kut. 1.

²⁰⁶ NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala, 6548/1943., fascikl 9.

htjeli progurati zbog političkih razloga²⁰⁷. Nadbiskupski stol podržao je postupak generalnog vikara o neodobrenju udžbenika te je izdao predstavku na ministarstvo vanjskih poslova NDH da posreduje kod ministarstva bogoštovlja i nastave u Budimpešti²⁰⁸. Ministarstvo vanjski poslova prosvjedovalo je kod mađarskog ministarstva vanjskih poslova. Kod predaje note hrvatski poslanik zamoljen je od pročelnika mađarskog ministarstva da mađarskome ministarstvu dostave po jedan primjerak udžbenika s naznakama što je u njima pogrešno kako bi to mogli ispraviti. Nadbiskupski duhovni stol predložio je međimurskim svećenicima kompromisno rješenje kojim bi svećenici koristili udžbenike koji se koriste u zagrebačkoj nadbiskupiji, a bili bi prilagođeni međimurskom narječju. Tim bi se rješenjem možda zadovoljilo mađarsko ministarstvo²⁰⁹.

Uz probleme oko katekizama krajem 1943. u Međimurje je došlo po nekim vijestima 17 (a kasnije se ispostavilo 13) mađarskih svećenika u vojnim odijelima. Njihova namjera bila je da budu duhovnici društva Levente. Instrukcije su dobili od župnika iz Zalaegerszega, a svrha njihovog dolaska je da mađariziraju Međimurje, počevši od svih škola te državnih i privatnih institucija. Jurisdikciju će tražiti diplomatskim putem. Ti svećenici žele odstraniti mladež od hrvatskog svećenstva. Žele se nastaniti u župnim uredima, a negdje im je to i uspjelo. Odlaze među seljake, služe mise za vojsku na mađarskom jeziku, a žele da na misi budu djeca i pripadnici društva Levente. Većina tih svećenika je iz Burgenlanda i Slovačke pa propovijedaju na hrvatskom jeziku. Govori se da spremaju optužnice protiv međimurskih svećenika jer su navodno zatražili podatke od sudova, kotarskih načelnika i općina²¹⁰. Generalni vikar za Međimurje dobio je krajem mjeseca siječnja 1944. godine dopis ministarstva vjere u kojemu ga se moli da mađarskim svećenicima podijeli jurisdikciju za ispovijedanje mladeži. Generalni vikar odgovorio je ministarstvu da jurisdikciju stranim svećenicima smije dati samo nadbiskup. Ti svećenici nisu potrebni u Međimurju jer će hrvatski svećenici i dalje služiti misu leventasima, a vikar je mađarskim svećenicima zabranio služenje misa i nastanjivanje u župama. O tom slučaju generalni vikar obavijestio je i apostolsku nuncijaturu u Budimpešti²¹¹.

Nadbiskup Stepinac odbio je dati jurisdikciju mađarskim svećenicima jer bi to bilo protiv interesa vlastitog naroda. Jurisdikciju je Stepinac podijelio 1941. dvojici franjevacu u

²⁰⁷ NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 361/1943., kut. 2.

²⁰⁸ NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 76/1944., kut. 2.

²⁰⁹ NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 134/1944., kut. 2.

²¹⁰ NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 362/1943., kut. 2.

²¹¹ NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 47/1944., kut. 2.

Čakovcu koji su se brinuli za mađarske doseljenike. Stepinac je o problemu mađarskih svećenika leventiša javio državnom tajniku u Rimu preko papinog legata u Zagrebu²¹². Na Veliku subotu, 8. travnja 1944., leventiški svećenici uz pomoć vojske u čakovečkoj crkvi pjevali uskrsnuće na mađarskom jeziku. Na kraju mise pjevala se i mađarska himna. Na misu je vojska puštala samo mađarone. Redar u crkvi tijekom mise bio je leventiški svećenik Josip Požgaj. Svećenik Požgaj tražio je od upravitelja župe Žalige da se dva puta tjedno služi misa na mađarskom jeziku. Upravitelj Žaliga nije mu to dozvolio jer tu dozvolu može dati samo nadbiskup Stepinac. Svećenik Požgaj svake nedjelje i blagdana služi dvije mise, jednu za leventiške, a jednu za vojsku. On je župa u župi. U Sv. Jurju u Trnju leventiški svećenik pokopao je dijete bez znanja župnika župe. Leventiški svećenici u cijelom Međimurju govore da će od jeseni preuzeti sve osnovne škole u Međimurju, a da će svim svećenicima koji pripadaju zagrebačkoj nadbiskupiji biti zabranjeno učenje mladeži. Svećenici djecu silom tjeraju na misu. Djecu batinaju i kažnjavaju, zatvaraju u škole kroz noć, a drugi dan ih tjeraju na prisilni rad bez hrane. Ako im koje dijete pobjegne hvataju roditelje i zatvaraju ih kroz noć²¹³.

Mađarski vojni biskup iz Budimpešte u svibnju 1944. tražio je od nadbiskupa Stepinca jurisdikciju za vojničke svećenike na području Međimurja. Tražio je da svećenici mogu ispovijedati civilna lica i leventišku mladež. Nadbiskup Stepinac uskratio mu je jurisdikciju te je preko ministarstva vanjskih poslova NDH poduzeo korake da se smanji rad leventiških svećenika. Stepinac je pohvalio rad svih hrvatskih svećenika u Međimurju s mađarskim svećenicima i njihovo držanje u pitanju crkvene uprave u Međimurju. Stepinac predlaže da se za nelegalna djela mađarskih svećenika načini zapisnik sa svjedocima i pošalje u nadbiskupski duhovni stol²¹⁴. Otpravnik poslova NDH u Budimpešti dr. Rukavina uputio je predstavku mađarskom ministarstvu vanjskih poslova te je posjetio papinskog nuncija Angela Rotta koji je izjavio da je upoznat s problemom mađarskih svećenika u Međimurju. Rotta je posredovao kod mađarskog kardinala Seredyja ali bezuspješno. Nuncij Rotta predlaže da nadbiskup Stepinac stupi u kontakt s kardinalom Seredyjom²¹⁵.

Odlukom Svete Stolice da u tijeku rata na priznaje promjene granica omogućeno je hrvatskim svećenicima da obavljaju svoju službu u Međimurju. Svećenstvo je svakodnevno bilo

²¹² NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 102/1944., kut. 2.

²¹³ NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 126/1944., kut. 2.

²¹⁴ NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala, 4083/1944., fascikl 9., NAZ, Generalni vikarijat za Međimurje, 134/1944., kut. 2.

²¹⁵ NAZ, Izdvojeni spisi Prezidijala, 2458/1944., fascikl 9.

izloženo teroru mađarskih vlasti, ali je izdržalo zbog uvjerenja da je Međimurje hrvatski kraj koji mora pripasti Hrvatskoj.

7. Ulazak sovjetske i bugarske vojske u Međimurje

U mjesecu listopadu 1944. godine dogodila se smjena vlasti u Mađarskoj. Regent Horthy objavio je 15. listopada 1944. proglas kojim Mađarska više nije saveznik Njemačke. Nakon njegovog proglasa sve ključne pozicije zauzimaju Nijemci koji kao premijera postavljaju Ferenc Szalasiya. Na vlast u Mađarskoj, a samim time i u Međimurju, dolazi Stranka strelastih križeva (Nyilas keresztés part), čiji su se pripadnici po mađarskom izvorniku u Međimurju nazivali njilašima. Budimpešta je kapitulirala 15. veljače 1945. i bojište se približavalo prema Međimurju. U Međimurju se uz mađarsku vojsku i oružništvo nalazila i njemačka vojska. Po cijelome Međimurju počinju radovi na utvrđivanju pojedinih mjesta, kopaju se jarci, postavljaju zapreke. U pograničnom prometu smanjene su kontrole mađarske straže pa mnogi Međimurci prelaze granicu bez putnih isprava. Na gradnju bunkera na liniji Ormož-Ptuj otišlo je 19. veljače 1945. 1600 radnika građevinske struke. Obitelji mađarskih državnih i općinskih službenika otišli su u Mađarsku, Njemačku i Austriju već 5. prosinca 1944. Sa svojim obiteljima otišli su i neki službenici. Prijevoz stvari obitelji službenika obavljali su seljaci sa svojim kolima i konjima i to čak do Nagykanizse i Zalaegerszega. Vožnja je trajala od 3 do 5 dana, a seljaci za nju navodno nisu dobili nikakvu naknadu. Zbog povećanih potreba za hranom mađarske vlasti vršile su u siječnju 1945. rekviziciju hrane po međimurskim selima. Zbog rekvizicije hrane došlo je do sukoba između mađarskih vlasti i njemačke vojske koja je stala na stranu seljaka. Većina stanovništva u selima bila je naklonjenija Nijemcima nego Mađarima, a neki mladići iz općine Vratišinec dobrovoljno su se javili u njemačku vojsku. Mađarske vlasti uz rekviziciju hrane provode i otkup stoke te su jednu svinju ostavljali na 5 osoba, a jednu kravu na cijelo kućanstvo. Trgovine su potpuno prazne jer je sva roba rasprodana i skrivena, a razna roba se krijumčari iz NDH u Međimurje dok je prije bilo obratno²¹⁶.

²¹⁶ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 283/1945., kut. 30.

Postrojbe 57. sovjetske armije koja se nalazila u sastavu III. ukrajinske fronte i 1. bugarske armije došli su krajem mjeseca ožujka i početkom travnja do Međimurja. Njima su se suprotstavile postrojbe njemačkog 22. armijskog korpusa koji se nalazio u sastavu 2. oklopne armije²¹⁷. Mađarske vojne i civilne vlasti u Međimurju počinju 28. ožujka prikupljati podvoz za odlazak u unutrašnjost Mađarske. Mađarsko oružništvo u Čakovcu i Nedelišću spremilo se za odlazak. Njemačka vojska koja se nalazila u Međimurju prekopala je cestu u Pušćinama i prekinula promet između Varaždina i Čakovca. Promet na relaciji Čakovec-Ormož je otvoren te su mađarske vlasti dozvolile stanovništvu Međimurja da pređe u Njemačku. Iz Međimurja nitko nije prešao na teritorij Njemačke. Mađarska straža kod dravskog mosta molila je lokalno stanovništvo da im da građansku odjeću u slučaju potrebe. Sovjetske motorizirane jedinice došle su 28. ožujka u Nagykanizsu gdje su pregledale teren i vratile se natrag u Budimpeštu²¹⁸.

Bombardiranje Nagykanizse počelo je 30. ožujka, a tog dana sovjetske su trupe ušle u Donju Lendavu. Dan kasnije, 31. ožujka, bombardirani su pošta i mlin u Čakovcu, a ljudi su se razbježali po selima jer su bombe padale i u noći. Bugarska vojska je 1. travnja počela topovima gađati Kotoribu i Donju Dubravu te preko pontonskih mostova prelaziti Muru i Dravu. Nijemci su se povukli u Donji Vidovec i tamo utvrdili. Borbe između Nijemaca i Bugara vodile su se 2. travnja kada se Nijemci povlače iz Donjeg Vidovca. U borbi je izgorjelo oko 80 kuća i štagljeva dok je 9 osoba poginulo²¹⁹.

Njemačka i mađarska vojska s prodiranjem Sovjeta i Bugara počinju se povlačiti prema Njemačkoj. Prije povlačenja oduzimali su stanovništvu stoku, živežne namirnice, odjeću. Mađarske pogranične straže obojile su svoje šljemove u bijelo u znak predaje. Drugog travnja sovjetski zrakoplovi napali su njemačku vojnu kolonu u Čakovcu i skladište streljiva koje su Nijemci čuvali u šumi kod Dravskog Središća. Njemačka vojska koja se nalazila u Šandorovcu i Novom Selu povukla se 3. travnja u Njemačku preko Dravskog Središća. Sa sobom je uzela oko 200 komada stoke od tamošnjih seljaka. Povlačenje vojske štitilo je njemačko oružništvo koje je ostalo u tim selima. Istog dana povukla se njemačka vojska iz Preloga u pravcu njemačke granice. U sovjetskim postrojbama nalazilo se više Bugara nego Sovjeta koji su se borili hrabro dok su Sovjeti bili plašljivi²²⁰. Sovjetska i bugarska vojska

²¹⁷ N. ANIĆ, Njemačka vojska u Hrvatskoj, 151.

²¹⁸ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 367/1945., kut. 30.

²¹⁹ J. KOLARIĆ, Međimurje u župnim kronikama, 57.

²²⁰ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 367/1945., kut. 30., HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 370/1945., kut. 30.

ušla je u Čakovec 6. travnja 1945. Vojska je kod ulaska u Međimurje krala i otimala imovinu seljacima, a bilo je slučajeva silovanja žena i djevojaka. Kroničar župe Čakovec bilježi da bugarska vojska nije bila toliko nemoralna te je branila i zaštitila osobe koji su je molili za pomoć²²¹. Kroničar župe Donji Vidovec bilježi da je bugarska vojska nakon ulaska u selo krala odijela, konje, krave, svinje, a najviše kokoši. Prolijevali su vino po podrumima, a odveli su oko 30 domaćih ljudi koji su u logoru sjedili 3 mjeseca. U selu je bilo i slučajeva silovanja²²². U Gornjem Mihaljencu bugarska vojska također je pljačkala stanovništvo. Najviše su krali konje, krave, svinje, kokoši, odijela. Osobito su rado odlazili u podrume gdje su odnosili vino, a ostatak bi prolijevali. Župni kroničar piše da je narod najviše žalio za vinom²²³. Nakon što je zauzela Međimurje sovjetska i bugarska vojska topničkom vatrom gađala je Varaždin i cestu Varaždin-Vinica. Gađana su i sela Kučan Marof, Trnovec, Kneginec Gornji i Donji. Bombardiranja iz Međimurja na područje NDH nastavila su tokom cijelog mjeseca travnja. U Varaždinu je od 6. do 17. travnja uništeno bombardiranjem 241 kuća, a poginulo je 17 osoba. Postrojbe NDH i njemačke vojske nalaze se duž desne obale Drave i spriječavaju upad vojske u NDH. Dolazilo je do borbe, ali pokušaja prijelaza nije bilo²²⁴.

S bugarskom i ruskom vojskom u Međimurje se preko Drave uspjelo probiti oko 150 partizana. Partizanski zapovjednik Čakovca major Rudi Rak izdao je 9. travnja 1945. plakatiranu naredbu o zaštiti javne sigurnosti i reda u Čakovcu. Malobrojna njemačka vojska zadržala se kod Štrigove i vodila borbe s ruskom i bugarskom vojskom. Nijemci su kod Štrigove poraženi 12. travnja i nakon tog dana u Međimurju nije se nalazio nijedan njemački ili mađarski vojnik. Nova komunistička vlast u Međimurju ustrojena je u dva privremena kotarska narodnooslobodilačka odbora Čakovec i Prelog. Novi izbori za odbore kotara provedeni su u rujnu 1945. godine.

²²¹ J. KOLARIĆ, Međimurje u župnim kronikama, 50.

²²² J. KOLARIĆ, Međimurje u župnim kronikama, 57.

²²³ J. KOLARIĆ, Međimurje u župnim kronikama, 68.

²²⁴ HDA-255, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, 382/1945., 384/1945., 403/1945., 414/1945. kut. 30.,

8. Zaključak

Mađarska je okupacijom Međimurja, nakon njemačkog napada na Kraljevinu Jugoslaviju, zadovoljila dio svojih teritorijalnih ciljeva. Međimurje su Mađari smatrali starom mađarskom pokrajinom, ali su je bili spremni prepustiti vladi NDH u zamjenu za tranzitni prijevoz željeznicom do luke Rijeke. Vlada NDH je nakon okupacije Međimurja bila neizainteresirana za rješavanje pitanja Međimurja jer se prvo htjela posvetiti problemu Dalmacije koju su okupirali Talijani. Nakon potpisa Rimskih ugovora, 18. svibnja 1941., vlada NDH počinje se angažirati oko Međimurja. Mađarska je Međimurje imala kao ulog u diplomatskoj borbi za Banat oko kojeg se sporila s Rumunjskom. Njemačka je vojnički zauzela Banat, ali ga nije predala Mađarskoj ili Rumunjskoj. Nakon što je propao mađarski plan za povratkom Banata, mađarska vlada je zbog pritiska javnosti i zadovoljenja njihovih teritorijalnih apetita zadržala Međimurje i uspostavila civilnu vlast. Vlada NDH je na takav postupak Mađara protestirala kod Nijemaca i tražila njihovu pomoć. Njemačka se u problemu Međimurja držala po strani, te je tražila od vlade NDH da probleme između država članica Trojnog pakta ostavi za raspravu na poratnoj mirovnoj konferenciji. Vlada NDH nije priznala mađarsku okupaciju Međimurja te je na svim svojim službenim dokumentima Međimurja spominjala kao sastavni dio NDH.

U Međimurju se tokom mađarske vlasti provodila oštra mađarizacija. Prvi su se na udaru našli hrvatski činovnici u općinskim i gradskim uredima koji su otjerani iz Međimurja u srpnju 1941. godine. Mađarska vojska i oružništvo zlostavljalo je seljake koji su podržavali hrvatsku ideju u Međimurju. Nakon protjerivanja hrvatskih činovnika kao jedini hrvatski element u Međimurju ostali su svećenici. Mađarske vlasti tražile su od njih polaganje prisege mađarskoj državi i pripajanje szombatheljskoj biskupiji. Sveta Stolica za vrijeme rata nije priznavala nikakvo mijenjanje granica te je Međimurje ostalo pod upravom zagrebačke nadbiskupije, a hrvatskoj svećenstvo je uz svakodnevna zlostavljanja za vrijeme mađarske okupacije ostalo u Međimurju i obavljalo svoju svećeničku dužnost.

9. Bibliografija

Izvori:

- Državni arhiv za Međimurje, Kotarska oblast Čakovec i Prelog u Varaždinu, fond br. 890.
- Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj : 1941.-1945., knjiga I. (ožujak-prosinac 1941.), Zagreb, 1981.
- Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj : 1941.-1945., knjiga II. (siječanj-lipanj 1942.), Zagreb, 1989.
- Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe z sjeverozapadnoj Hrvatskoj : 1941.-1945., knjiga VII. (studeni-prosinac 1943.), Zagreb, 1988.
- Hrvatski državni arhiv, Ministarstvo vanjskih poslova NDH, fond br. 227.
- Hrvatski državni arhiv, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH, fond br. 1561.
- Hrvatski državni arhiv, Velika župa Zagorje, fond. br. 255.
- Hrvatski državni arhiv, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Hrvatske, fond br. 306.
- Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Generalni vikarijat za Međimurje
- Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Izdvojeni spisi Prezidijala, Akti Međimurja 1941.-1945.

Literatura:

- Anić Nikola, Njemačka vojska u Hrvatskoj: 1941.-1945., Zagreb, 2002.
- Aprilski rat 1941: zbornik dokumenata, knjiga 1., Beograd, 1969.
- Aprilski rat 1941: zbornik dokumenata, knjiga 2., Beograd, 1987.
- Blažeković Milan, Poviesna pripadnost Medjimurja, Hrvatska misao, svezak 14-15, Buenos Aires, 1955.
- Črep Josip, Međimurje uoči Drugog svjetskog rata, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, Čakovec, 2007.
- Damiš Ivan, Iz prošlosti župe Čakovec, Zagreb, 1994.
- Hutinec Goran, List Muraköz-Megyimurje kao organ mađarske okupacijske vlasti u Međimurju (1941.-1943.), Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, vol. 37, Zagreb, 2005.
- Hutinec Goran, Kotarska oblast Čakovec. Prelog 1941.-1945., Međimurje u Drugom svjetskom ratu, Čakovec, 2007.
- Jelić-Butić Fikreta, Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska : 1941.-1945., Zagreb, 1977.
- Kalšan Vladimir, Međimurska povijest, Čakovec, 2006.
- Kalšan Vladimir, Međimurje 1941. godine, Međimurje, časopis za društvena pitanja, br. 1., Čakovec, 1981.
- Kalšan Vladimir, Iz vjerskog života Međimurja, Čakovec, 2003.
- Kisić Kolanović Nada, Mladen Lorković ministar urotnik, Zagreb, 1998.
- Kisić Kolanović Nada, Zagreb-Sofija : Prijateljstvo po mjeri ratnog vremena : 1941.-1945., Zagreb, 2003.
- Kisić Kolanović Nada, Poslanstvo NDH u Sofiji : diplomatski izvještaji 1941.-1945., sv. 1., Zagreb, 2003.

- Kolarić Juraj, Međimurje u župnim kronikama tijekom mađarske okupacije (1941.-1945.), Međimurje u Drugom svjetskom ratu, Čakovec, 2007.
- Kos Mladen,, Sjećanje na godinu 1941. u Međimurju, Hrvatski kajkavski kolendar 1995., Čakovec, 1994.
- Krišto Jure, Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945., knjiga 1. i 2., Zagreb, 1998.
- Krizman Bogdan, Ante Pavelić i ustaše, Zagreb, 1983.
- Krizman Bogdan, NDH između Hitlera i Mussolinija, Zagreb, 1986.
- Lajtman Juraj, Prilog historiji radničkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe u Međimurju od 1919.1959. godine, Čakovec, 1959.
- Jonjić Tomislav, Hrvatska vanjska politika 1939.-1942., Zagreb, 2000.
- Milošević Slobodan, Izbeglice i preseljenici na teritoriji Okupirane Jugoslavije 1941.-1945. godine, Beograd, 1981.
- Turković Beško, Dokumenti o suradnji Hitler-Staljin, Zagreb, 1952.